

SOCIONOMENS

Forsknings- supplement

NR 32

Redaktör: Hans Swärd

SOCIONOMENS
**Forsknings-
Supplement**

Redaktion

Hans Swärd
redaktör för forskningssupplementet
046-222 94 15

E-post
hans.sward@soch.lu.se

Lena Engelmark
chefredaktör och ansvarig utgivare

08-617 44 37
E-post
lena.engelmark@akademssr.se

Telefon, växel
08-617 44 00

Telefax
08-617 44 40

Adress
**Box 12800
112 96 Stockholm**

Internet
www.socionomen.nu

Åsikter som framförs i signerade artiklar
och recensioner står för författarna.

Socionomen
ISSN 0283-1929

Om innovationer, bedömnings- instrument och professioner

I det 32:a numret av socionomens forskningssupplement presenteras tre artiklar som från lite olika utgångspunkter exemplifierar forskningsteman i socialt arbete. Som vi konstaterade i förra numret fyller Socionomens forskningssupplement 20 år i år och det finns därför anledning att både blicka framåt och beskriva de utvecklingstendenser det sociala arbetet står inför och blicka bakåt och analysera varför det har blivit som det blivit. Två av artiklarna behandlar aktuella utvecklingslinjer och den tredje har en professionshistorisk bakgrund.

Tekniska och sociala innovationer börjar få en allt större uppmärksamhet i dag som en möjlig delösning på flera av de problem välfärdssamhället och det sociala arbetet står inför. I Japan pågår försöksverksamheter med robotar och andra tekniska lösningar i äldreomsorgen och även i Sverige har utvecklats olika övervakningsanordningar och trygghetssystem som används inom äldreomsorgen.

Men också inom andra områden i socialtjänsten diskuteras sociala innovationer. I den Europeiska Unionens *Plattform mot fattigdom* (EU 2011) som fram till år 2020 vill lyfta minst 20 miljoner människor ur fattigdom och social utestängning, rekommenderar man medlemsländerna att mer aktivt arbeta med socialpolitiska innovationer.

Vid sidan av generella åtgärder på alla politikerområden ska evidensbaserad social innovation eller "sociala experiment" vara vägledare och inspiratör till större strukturreformer enligt EU. Det kan handla om allt från övergång från bidrag till jobb, hanteringa av hemlöshet, utbildning, politik för missgynnade grupper (EU 2011). I *Plattform mot fattigdom* tänker man sig att försöksverksamheter som har möjligheter att ge resultat, som utvärderas och anpassas efter behov för att kunna ligga till grund för olika strukturreformer, kan överföras länder emellan och ge långsiktiga effekter.

I plattformen konstateras att den här typen av sociala experiment "ställer väsentliga frågor om metodik och ibland även viktiga etiska frågor" (s. 25-26). EU:s ambitioner är knappast oproblematiske och har kritiserats för att inte ta hänsyn till de problem den här typen av innovationer ställs inför.

Även inom många andra områden, till exempel vad gäller olika brottsbekämpningsprojekt där medborgarna i högre utsträckning ska involveras, har man börjat tala om vikten av innovationer.

Man har också i allt högre utsträckning börjat rikta blickarna mot brukarna som nu inte bara ska få göra sin röst hörd utan också bli innovatörer. Vikten av ett ökat samarbete mellan myndigheter och civila nonprofitororganisationer och näringsliv förespråkas allt oftare.

Många länder håller på att bygga om en forsknings- och myndighetsstruktur för att stödja innovationer även på det sociala området.

Hans Swärd
Foto: Adam Haglund

Det börjar också komma ut tidskrifter, till exempel *The Philadelphia Social Innovations Journal* och *Stanford Social innovation Review*.

BAKOM INTRESSET FÖR INNOVATIONER ligger säkert en oro för hur vi ska klara framtida demografiska utmaningar och framtida vård- och försörjningsproblem. Det hänger ihop med minskade födelsetal och därmed minskade barnkullar i Europa samtidigt som vi kan förvänta oss en ökande äldre befolkning genom att vi lever allt längre. Det innebär, enligt en del bedömare, att försörjningskvoten på sikt kommer att öka.

Många länder har fått ett snävare budgetutrymme och menar också att det finns ett minskat utrymme för skattehöjning. Det finns en kritik mot den ekonomiska tillväxtens negativa sidor med till-

tagande miljöproblem och ändliga naturtillgångar. Den starka utvecklingsoptimismen och ekonomiska utvecklingen löser inte alla problem, har det sagts, utan kan istället skapa en rad nya problem och nya risker.

Andra produktionsformer, konkurrens och innovationer inom välfärden anses kunna lösa framtidens problem. Det är inte självklart längre att staten ska driva sjukhus, äldreomsorg, vård och service och man har konkurransutsatt många verksamheter.

Samtidigt har utvecklingen genererat nya problem. Privatiseringen har skapat nya behov och luckor som behöver åtgärdas. Privatiseringar och att offentliga välfärdstjänster har utsatts för konkurrens kan innebära ett tryck på den offentliga sektorn att hitta effektiva lösningar som gynnar en hållbar utveckling.

I flera länder har det också lett till förändringar av trygghetssystemen med till exempel högre självrisker i socialförsäkringarna. Den så kallade aktiveringspolitiken har inneburit att aktivitet har blivit en förutsättning för bidrag och krav har ställts på att medborgarna ska ta ett större ansvar för sin egen försörjning. Det har inneburit svårigheter för, och ökade krav på de fattiga.

Gamla sociala problem förändras också och det skapas nya komplexa problem som är svåra att lösa eller skulle kräva sådana resurser som är svåra att mobilisera av det politiska systemet. Det innebär att det ständigt skapas ett utrymme för nya radikala eller inkrementella innovationer som vill förbättra redan existerande verksamhet och i många europeiska länder talar man om vikten av en innovativ välfärd. Den teknologiska utvecklingen kan också vara en drivkraft för nya innovationer för att effektivisera och modernisera offentlig förvaltning eller skapa bättre kommunikation mellan myndigheter och medborgare eller för att öka samhällsinformationen. Det finns också förväntningar från medborgarna att snabbt kunna orientera sig om sina rättigheter eller kunna ta del av vilka behandlingsmöjligheter eller åtgärdssystem som står till buds eller lätt kunna ansöka om sådana åtgärder som man är berättigad till.

DEN FÖRSTA ARTIKELN i detta nummer är en explorativ fallstudie som handlar om möjligheterna och förutsättningarna för att utveckla

elektroniska servicetjänster för äldre och funktionsnedsatta personer med stöd av Socialtjänstlagen (SoL). I det studerade projektet har man också försökt att göra själva ansökningsförfarandet elektroniskt. Det är alltså ett exempel på ett sådant sätt att modernisera offentlig förvaltning och göra den mer tillgänglig som man talar om inom innovationspolitiken och innovationsforskningen. Viktigt är att verksamheten kan studeras och följas upp av oberoende forskare.

Artikeln har titeln "Teknikens under? Om förutsättningar för e-baserad handläggning i socialtjänstens arbete med äldre och funktionsnedsatta" och är författad av en forskartrio från Stockholms universitet, institutionen för socialt arbete bestående av FD Hugo Stranz, doktorand Anneli Stranz och Palle Storm som är master i socialt arbete vid samma lärosäte.

Författarna undersöker vilka förutsättningar målgruppen har att använda persondatorer och arbeta med olika e-baserade system, hur de beskriver kontakten med socialtjänsten och vilka för- och nackdelar de upplever med att använda olika e-tjänster. Till slut analyseras också betydelsen av faktorer som kön, utbildningsnivå och ålder.

Den andra artikeln i detta nummer behandlar en annan aktuell tendens inom dagens socialtjänst, nämligen den ökande likformigheten som tar sig uttryck i olika standarder och regler både vad

UTVÄRDERING PÅ BÄTTRE GRUNDER!

EN NATIONELL KONFERENS OM ERFARENHETER AV
ATT UTVÄRDERA SOCIALT ARBETE

SCANDIC STAR HOTELL LUND / 16–17 OKTOBER 2012

EN STOR UTMANING FÖR PSYKOSOCIALT FÖRÄNDRINGSARBETE ÄR ATT SKAPA FÖRUTSÄTTNINGAR FÖR UTVÄRDERING. På konferensen "Utvärdering på bättre grunder!" kommer både svenska och internationellt erkända forskare och praktiker att föreläsa om hur vi kan utvärdera socialt arbete med barn och ungdomar. Huvudtalare vid konferensen är Dr. Thomas Achenbach och Prof. Leslie Rescorla. De ligger bakom utvecklandet av ASEBA-skattningarna. Konferensen riktar sig både till politiker, verksamhetschefer och praktiker inom socialtjänst och barn- och ungdomspsykiatri. *Läs mer om programmet och anmäl dig på journaldigital.se*

JOURNAL DIGITAL
KONFERENS 2012

gäller dokumentation och standardiserade behandlingsmetoder. Den mest kända metoden på barnavårdens område är sannolikt dokumentationssystemet BBIC (Barns behov i centrum), som i dag används i många svenska kommuner. För svenska förhållanden är det framtaget av Socialstyrelsen, men har sitt ursprung i England. På missbruksområdet är det systematiska bedömningsinstrumentet ASI (Addiction Severity Index) det mest kända och använda instrumentet i svenska kommuner och inom missbruksbehandlingen. ASI bygger på forskning om missbruk och har utvecklats i USA. Även i detta fall har Socialstyrelsen haft en nyckelroll i implementeringen i Sverige. För båda instrumenten gäller att vi inte vet så mycket om hur de används och om de har någon nytta eller effekter för arbetet med klienter. Den artikel som presenteras här handlar om ASI och har titeln "ASI i retorik och praktik" och är författad av FD och universitetslektor Lisa Skogens, Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.

I artikeln ger författaren socialarbetarens syn på instrumentets betydelse för arbetet med missbruksutredningar och diskuterar dess möjligheter och begränsningar både som professionellt verktyg i klientarbetet, och som underlag för aggregerade sammanställningar på till exempel kommunnivå. Artikelns titel anspelar på den motsättning som finns mellan teori och praktik. Även om det finns en allmän positiv inställning till bedömningsformuläret motsvaras det inte av en hög användning av instrumentet i det konkreta missbruksarbetet.

Den tredje och sista artikeln i detta nummer kan hänföras till professionsforskningen och handlar om "Skolkuratorsyrkets framväxt och utveckling i Sverige". Den är författad av Cristine Isaksson som är doktorand på Institutionen för socialt arbete vid Umeå universitet och Anna Larsson som är docent och universitetslektor i idéhistoria med utbildningsvetenskaplig inriktning på Institutionen för idé- och samhällsstudier vid Umeå universitet.

Medan andra kuratorsgrupper i Sverige ägnats uppmärksamhet av forskningen bland annat genom Siv Olssons doktorsavhandling från 1999 (*Kuratorn förr och nu. Sjukhuskuratorns arbete i ett historiskt perspektiv*), finns knappast någon forskning om skolkuratorerna i Sverige. Yrket har ett lite annorlunda ursprung än sjukhuskuratorernas. Skolkuratorer har funnits här i landet sedan 1940-talet och i dag finns det strax under 2000 heltidstjänster. Författarna följer befattningen och yrkestiteln genom olika dokument och analyserar den historiska förändringen av innehållet i termen skolkurator. Jurisdiktionen, det vill säga kontrollen över och rätten att utföra ett visst arbete bildar utgångspunkt för analysen.

Under rubriken Nytt från universitet och högskolor presenterar Cecilia Heule en av det frivilliga sociala arbetets viktiga företrädare i Sverige, nämligen entreprenören och samhällsdebattören Alec Carlberg. Genom sina insatser har han i maj i år tilldelats både Centraförbundet för socialt arbetes hedersstipendium och Svenska Brukarföreningens pris för sina insatser för människor i samhällets marginal.■

Trevlig läsning!

Hans Swärd
Professor och redaktör för forskningssupplementet

BEROENDEDAGEN

4 DECEMBER 2012

WATERFRONT CONGRESS CENTER
STOCKHOLM

Beroendedagen är mötesplatsen och forumet för dig som arbetar med risk, missbruk och beroenden.

Behandling av beroende och olika synsätt

Gerhard Larsson, regeringens särskilde utredare i Missbruksutredningen, Fred Nyberg, professor i biologisk beroendeforskning, Zebastian Lauberg, fd dataspelsberoende, Roger Nilsson, beroendeläkare och fd sexberoende i samtal med Annika Dopping, programledare, konferencier, journalist och författare.

Nätdroger – konsekvenser för individ och samhälle

Gunnar Hermansson, Svenska Narkotikapolisföreningens redaktör, droginformatör. Fd Kriminalinspektör vid Rikskriminalens narkotikarotet.

Kvinnor med beroende och psykiatrisk samsjuklighet - Bemötande och behandling

Solveig Olausson, fil dr, leg psykolog, leg psykoterapeut, Beroendekliniken i Göteborg

Tullverkets arbete med att försöka stoppa smugglingen via internet av "farliga molekyler från Kina"

Lars Hansson, Nationell tulls specialist, narkotika, doping, övriga preparat

Hoarding (när samlandet går till överdrift) - OCD eller beroende

Volen Ivanov, leg. psykolog och doktorand Karolinska Institutet

Behandling av dataspelsberoende

Owe Sandberg, leg psykolog och leg psykoterapeut

Deltagaravgift:

1995 kr exkl moms.

BOKA TIDIGT PRIS FÖRE 28/9 1695 kr /person

I priset ingår för- och eftermiddagsfika samt lunch.

Tider:

4 december 2012, start 09.00 slut 16.00,
Registrering och besök i utställningen från 08.00

Anmälan och mer information:

www.beroendedagen.se, telefon 08-23 73 10 eller
Epost: info@expomedica.se

Arrangör:

EXPO MEDICA

WWW.BEROENDEDAGEN.SE

Teknikens under?

Om förutsättningar för e-baserad handläggning i socialtjänstens arbete med äldre och funktionsnedsatta

TEXT: HUGO STRANZ, ANNELI STRANZ, PALLE STORM FOTO: NORDICPHOTOS

I artikeln presenteras resultaten från en explorativ fallstudie med fokus på förutsättningarna för e-baserad handläggning i socialtjänstens arbete med äldre och funktionsnedsatta personer. Av resultaten framgår bland annat att den personliga kontakten med socialtjänsten tillmäts stor betydelse och att faktorer som kön, klass och ålder är centrala för målgruppens möjligheter att dra nytta av e-baserade handläggningssystem.

Inledning

I den föreliggande artikeln behandlas material som inhämtats inom ramen för det tvärvetenskapliga ÖST-projektet (Öppna Sociala e-Tjänster),¹⁾ vilket syftar till att utveckla e-tjänster med automatiserad hantering av vissa typer av ärenden i socialtjänstens verksamhet. Fokus i projektet är riktat mot sk servicetjänster som utgår till äldre och funktionsnedsatta personer med stöd av Socialtjänstlagen (SoL). Med servicetjänster avses insatser som kan utgå till samtliga personer inom en definierad population, utan krav på en individuell prövning men under förutsättning att insatsen efterfrågas (Socialstyrelsen, 2007). Det konkreta försöket i projektet har innefattat insatsen trygghetstelefon, men med en ambition att på sikt även kunna inkludera andra, enklare insatser. En elektronisk blankett för ansökan om insatsen har utvecklats. Blanketten nås via inloggning med e-legitimation på kommunens hemsida. Under förutsättning att den sökande uppfyller vissa givna kriterier (t ex att hon är över 18 år och bosatt i kommunen, samt att hon upplever sig som otrygg), fattas ett automatiserat beslut som i sin tur går vidare till det företag som har till uppgift att installera själva trygghetstelefonen (för vidare beskrivning, se Helfrich et al, 2011)

Socialtjänstens omsorg, stöd och service till äldre och funktionsnedsatta personer ska primärt inriktas på insatser som möjliggör att kunna bo kvar i det egna hemmet (Socialstyrelsen, 2009). Detta ställer krav på insatser av olika omfattning. Vissa insatser som oftast innefattas i kommunernas hemtjänst – matdistribution, snöröjning, trygghetstelefon, mm – är exempel på enklare insatser, som kan vara aktuella bland personer som har mindre omsorgsbehov (Norman & Schön, 2005; Socialstyrelsen, 2011). Insatser med stöd av SoL omfattar alla med omsorgsbehov, oavsett ålder eller funktionshinder (Szebehely & Trydegård, 2007)²⁾ och SoL:s ramlagskaraktär fordrar, oavsett insatsens komplexitet, nästan uteslutande att själva ansökan handläggs individuellt (Lindelöf & Rönnbäck, 2004). Det individuella bedömningsarbetet utförs av socialarbetare – vanligen sk biståndshandläggare – vilket är tänkt att utgöra en garanti för rättssäkerhet och att den enskildes unika förutsättningar och behov beaktas (Andersson, 2007; Mattsson, 2010a).

Socialtjänsten är ett exempel på en människobehandlande organisation, vilka utmärks av en byråkratisk struktur där insatser riktas direkt till enskilda individer. Socialarbetarrollen beskrivs ofta som präglad av motstridiga förhållanden; man förväntas å ena sidan företräda organisationen i relation till klienterna, vilket exempelvis kommer till uttryck i att man har till sin uppgift att agera dörrvakt och reglera inflödet av klienter. Å andra sidan ska socialarbetaren också fungera som klientens språkrör gentemot samma organisation (Lipsky, 1980; jfr Norman & Schön, 2005). Tillsammans med delvis otydliga regelverk och en långtgående diskretion i yrkesutövandet, medför denna dubbla funktion bl a att rättssäkerheten för socialtjänstens klienter riskerar att bli satt på undantag (Lipsky, 1980).

Över tid har biståndshandläggarrollen getts en alltmer myndighetsutövande karaktär. Det innebär bl a att arbetsuppgifterna blivit alltmer standardiserade, vilket också återspeglas i de insatser som

erbjuds (Norman & Schön, 2005; Lindelöf & Rönnbäck, 2004). Mycket tyder på att klienter i högre grad än tidigare, via sk klientkategoriserande processer (Lipsky, 1980) matchas mot existerande insatser, snarare än att insatser avpassas i relation till den enskilde (Andersson, 2007; Lindelöf & Rönnbäck, 2004).

För att öka förståelsen för de klientkategorier som är anpassade för det sociala arbetets organisatoriska kontext kan sociala positioner som kön, klass och etnicitet tillföras (Mattsson, 2010b; Krekula, 2008). Även om klientkategorierna inte är uttryckligt präglade av maktordningar som kön och etnicitet, tillkommer de som yttre kategorier vilket skapar ytterligare dimensioner för ojämlika positioner inom och mellan grupper (Barron, 2004, 2009).

I relation till socialtjänsten tillhör ålderspensionärer klientgruppen *äldre*, medan omsorgs-/servicebehövande i spannet 0-64 år är *funktionshindrade*. Indelningen utgör grunden för exempelvis vilka insatser som klienterna berättigas och hur resurser fördelas både inom och mellan klientgrupper. Föreställningar om äldre och funktionshindrade skiljer sig åt även på ett socialpolitiskt plan (Erlandsson, 2009). Den äldre beskrivs med betoning på funktionsnedsättningar och omsorgsbehov, medan funktionshindrade personer beskrivs som i behov av samhällets tillgänglighet och ett gott bemötande (Ahnlund, 2008). Då praktiskt socialt arbete är en normerande verksamhet, får konstruktionen av klienter och klientgrupper konsekvenser för enskildas rättigheter och handlingsutrymme i kontakten med socialtjänsten (Mattsson, 2010b).

Mot bakgrund av en ökande standardisering av arbetet med i första hand äldre personer, har frågan om förenklad biståndshandläggning getts allt större utrymme i det organisatoriska utvecklingsarbetet. På kommunal nivå har olika modeller för förenklad handläggning prövats och till viss del utvärderats (Norman, 2007; Löfström, 2007). De förenklade handläggningsstrategiernas fördelar har särskilt framhållits i relation till mindre komplexa insatser av servicekaraktär. Här förväntas förenklade rutiner bl a öka kostnadseffektiviteten och minska eventuellt underutnyttjande som kan uppstå till följd av komplicerade handläggningsprocesser (Hjalmarsen, 2006; Norman & Schön, 2005; SOU 2008:51). Ur ett klientperspektiv har även pekats på att förenklade handläggningsrutiner underlättar i kontakten med socialtjänsten och att de sökandes inflytande över de insatser de efterfrågar ökar (Hjalmarsen, 2006; Norman & Schön, 2005).

Behovet av enklare insatser framträder i synnerhet bland äldre personer, vars omsorgsbehov kan vara relativt begränsat till en början, för att sedan öka över tid. Samma klientgrupp kan följaktligen väntas vara de primära tilltänkta användarna av servicetjänster. Till de vanligare enkla insatserna som utgår till äldre personer hör trygghetstelefon – 2008 fattades drygt 150 000 beslut om denna insats. En majoritet av mottagarna var 80 år eller äldre och omkring 70 procent utgjordes av kvinnor (Socialstyrelsen, 2009). Bland de drygt 45 000 funktionsnedsatta med insatser enligt SoL, fanns drygt 10 000 beslut om trygghetstelefon i ordinärt boende. Insatsen är något vanligare bland kvinnor och alla SoL-insatser till funktionsnedsatta är starkt åldersrelaterade; nästan hälften av mottagarna är mellan 55-64 år (Flyckt, 2010).

1) Projektet har finansierats via medel från Vinnova och iscensatts i Järfälla kommun i den norra delen av Stockholms län.

2) Insatser till funktionsnedsatta personer utgår både enligt SoL och LSS (Lagen om stöd och service till vissa funktionshindrade). Insatser enligt LSS ges till den som tillhör någon av lagstiftningens tre särskilt identifierade personkretsar.

Liknande servicetjänster finns på en rad andra statliga, landstingsanknutna och kommunala serviceområden. Här är, såväl i Sverige som internationellt, införandet av *e-tjänster* – exempelvis i samband med självdeklaration eller anmälan till förskola/skola – en av det senaste decenniets mer utmärkande utvecklingstrender (Giritli Nygren, 2010; Jansson, 2010). På socialtjänstområdet har användning av e-tjänster hittills varit obefintligt, vilket även avspeglas i ett bristfälligt kunskapsläge på området.

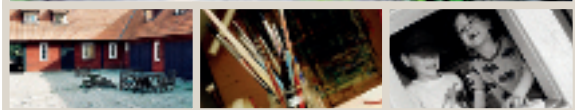
E-tjänsteanvändningens för- och nackdelar i andra delar av det kommunala förvaltningsarbetet har dock behandlats i svensk såväl som internationell forskning. Incitamenten bakom e-tjänsteutvecklingen är flera. Till de mer betydande drivkrafterna hör ambitionen om ökad tillgänglighet och medborgarinflytande. Detta fordrar att kommuner värnar – och utvecklas i takt med – medborgarnas behov (Brown, 2005; Wallström et al., 2009; jfr SOU 2008:51). Samtidigt understryks också e-tjänsteutvecklingens kostnadseffektiverade potential, vilken inte med nödvändighet går hand i hand med ett medborgarorienterat fokus (se t ex Brown, 2005; Moon, 2002; Wallström, 2009).

När det gäller överföring av praktiskt arbete från tjänstemän till standardiserade, elektroniska system kan detta å ena sidan väntas fungera rättssäkerhetsstärkande. Å andra sidan har det pekats på uppenbara svårigheter för de tilltänkta användarna. Utöver rena tekniska problem, har bl a anförts att systemen, exempelvis vad gäller förutsättningarna att använda e-legitimationer (Engström et al., 2011), designas på ett sådant sätt att de framstår som svärbemästrade. Det innebär att den dörrvaktsfunktion som annars återfinns på

tjänstemannanivå, i någon mening byggs in i det nya systemet (Andersen, 2006; Giritli Nygren, 2010). I en svensk kontext har också de lokala medborgarkontorens centrala funktion i arbetet med, och implementeringen av, e-tjänster diskuterats (Jansson, 2010). Satt i relation till det kommunala sociala arbetet skulle detta möjligen kunna tolkas som en avprofessionalisering av det klientrelaterade arbetet; biståndshandläggaren ersätts av en mindre kvalificerad administratör.

Studier som behandlar äldres datorvanor, och därmed indirekt möjligheter att använda e-tjänster, visar på stor betydelse av faktorer som ålder och utbildningsnivå. Äldre personer och personer med lägre utbildningsnivå använder internet i påtagligt mindre utsträckning än övriga (Engström, 2011; Findahl, 2011; SCB, 2006). Ovanan vid internetanvändning är särskilt påtaglig när det gäller tjänster som ställer krav på identifikation (bankärenden, internethandel, etc) (Engström, 2011; Wallström, 2011). Liknande tendenser märks även i jämförelser av kvinnors och mäns internetanvändning (SCB, 2006). Prognoser tyder på att närmare en halv miljon äldre personer ännu inte kommer att ha börjat använda internet år 2020 (Findahl, 2011).

I ÖST-projektet har aspekter som gäller den tekniska utvecklingen av servicetjänsten, liksom förhållanden som tar sikte på de juridiska överväganden som knyter an till problemområdet behandlats sedan tidigare (Juell-Skielse & Wohed, 2010; Mattsson, 2010a). Hur de grundläggande kunskaper om äldres internetanvändning som beskrevs ovan kan omsättas i relation till de äldre och funktionsnedsatta som faktiskt söker sig till socialtjänsten är dock inte klar-

En ärlig chans till ett bättre liv

När relationen till ett barn sviktar är det lätt att tappa självkänslan. Vi handleder föräldrar i en trygg miljö, mitt i den pågående vardagen. Alla är värda en ärlig chans till att utveckla sina relationer utifrån de egna förutsättningarna. Med rätt verktyg kan ett skadat förtroende alltid läkas. Vill du veta mer? Ring 0456- 229 41 eller besök www.groddbygarden.se

 GröddbyGården
EN KUPAD HAND FÖR LIVET

**Jag kan sluta
spela när jag vill
– ska vi slå vad?**

Roger Thörn
011-39 82 55
www.spelbehandling.se

lagt. Detsamma gäller de särskilda betingelser som kan gälla i relation till de funktionsnedsatta personer som berörs; här kan olika typer av funktionshinder väntas spela roll för möjligheterna och önskemålen om att använda e-tjänster. Vidare är också den sammanbundna betydelse socialt skiktande positioner som ålder, kön och klass kan ha för möjligheterna att använda e-tjänster inom ramen för socialtjänstens verksamhet okänd. Detsamma gäller hur man på klientnivå förhåller sig till överföringen av viss administration/handläggning från person- till e-baserade system.

Med ovanstående som utgångspunkt, är syftet med artikeln att beskriva och analysera förutsättningarna för e-baserad handläggning i socialtjänstens arbete med äldre och funktionsnedsatta. Följande frågeställningar beaktas:

- 1 I vilken utsträckning kan målgruppen anses uppfylla grundläggande villkor för användning av e-baserade system, exempelvis med avseende på faktorer som begränsade insatsbehov, vana vid att använda persondatorer och förmåga till självadministration?
- 2 Hur beskriver målgruppen kontakten med socialtjänsten idag? Vilka för- och nackdelar ser klienterna med möjligheter att använda e-baserade system i kontakten med verksamheten?
- 3 Vilken betydelse kan faktorer som kön, utbildningsnivå och ålder tillmätas för: a) förutsättningarna för en ökad grad av självadministration, b) upplevelser av hinder/möjligheter med olika kontaktvägar i relation till socialtjänsten?

Metod och material

Den föreliggande artikeln är av explorativ karaktär och tar sin empiriska utgångspunkt i såväl kvantitativa som kvalitativa data. Det kvantitativa materialet inhämtades av socialarbetare i socialtjänstens äldre- och handikappomsorg i Järfälla kommun via en kortare telefonenkät. Enkäten riktades till samtliga personer (n=89) som under en period av en dryg månad under 2009 ansökte om trygghetstelefon. De sökande mottog information om att Järfälla kommun, tillsammans med forskare från Stockholms universitet, undersökte målgruppens datorvanor, varefter de fick frågan om de kunde tänka sig att besvara ett fåtal frågor. Samtliga sökande samtyckte och något externt bortfall förekommer inte. Det interna bortfallet är genomgående lågt (≤5 procent i någon enskild fråga), med undantag för frågan om *hur* man utformat en skriftlig ansökan (29 procent, n=11; se Tabell 1). Tänkbara förklaringar till bortfallet är att klienterna glömt, alternativt att de inte velat uppge, vem som eventuellt hjälpt dem att fylla i ansökan.

Kvalitativa data inhämtades vid årsskiftet 2009/2010 via fyra halvstrukturerade intervjuer med klienter i Järfälla kommun. Respondenterna rekryterades av socialarbetare i samband med att man ansökte om trygghetstelefon. Intervjuerna tog avstamp i en frågeguide, som omfattade fyra tematiskt separata områden; bakgrund (utbildning, yrkeserfarenhet, familjesituation, etc), socialtjänstkontakter (mottagna insatser, handläggarkontakter, mm), teknikanvändning (datorvana, syfte med användning, etc), samt reflektioner kring framtida e-tjänster (risker/möjligheter, användarvänlighet, mm). Samtliga intervjuer genomfördes av en av artikelförfattarna.

Intervjuperson 1 och 2 (IP1, IP2) är båda funktionsnedsatta män i 50- respektive 60-årsåldern. IP1 är universitetsutbildad, medan IP2 är facklärare arbetare. Båda har förvärvat sina funktionsned-

sättningar i vuxen ålder. Intervjuperson 3 och 4 (IP3, IP4) är båda ålderspensionärer i 80-årsåldern och knutna till kommunens äldreomsorg. IP3, som är kvinna, har haft okvalificerade arbeten, medan IP4, som är man, är universitetsutbildad. Det kvalitativa materialet har transkriberats ordagrant och resultaten behandlas med stöd av de teoretiska och empiriska utgångspunkter som presenteras i artikeln.

Det kvantitativa materialet består i huvudsak (knappt 90 procent) av respondenter knutna till äldreomsorgen. Omkring 60 procent av undersökningsgruppen är kvinnor, andelen utrikes födda uppgår till 15 procent och genomsnittsåldern ligger på drygt 77 år. Flera av de förhållanden som gäller för undersökningsgruppen avviker från riket som helhet. På nationell nivå utgår insatsen trygghetstelefon i något högre grad till personer knutna till äldreomsorgen. Detta får i sin tur konsekvenser för mottagarnas ålder, som är högre i riket, men också för könsfördelningen – på riksnivå är andelen kvinnor som erhåller trygghetstelefon omkring 10 procentenheter högre (Socialstyrelsen, 2009).

Intervjumaterialet är begränsat på flera punkter. Först och främst är antalet intervjuer få, vilket till stor del är ett resultat av forskningsekonomiska prioriteringar – beaktandet av klientperspektivet utgör bara en mindre del av det större ÖST-projektet. Vidare är respondenterna inte heller representativa för den målgrupp som vanligen mottar trygghetstelefon; med avsikten att följa projektets tidsplan rekryterades de personer som först accepterade att bli intervjuade. Det kan inte heller uteslutas att rekryteringen av intervjupersoner medfört en snedvridning i urvalet; möjligen har klienter som är mer positiva till teknikanvändning än genomsnittet accepterat att bli intervjuade. De kvalitativa resultaten ska primärt ses som potentiellt hypotesgenererande fördjupningar i relation till kvantitativa data.

ÖST-projektet är till sin helhet att betrakta som en fallstudie. Kvantitativa data är formellt sett giltiga för personer som ansökte om trygghetstelefon i Järfälla kommun under den givna mätperioden, medan de kvalitativa resultaten gäller för de aktuella intervjupersonerna. Materialet har dock viss giltighet utanför själva samplet: när det gäller de kvantitativa uppgifterna finns det inga mer avgörande skäl att vänta sig att denna grupp hade avvikit nämnvärt om en annan månad för mätning valts. Med beaktande av å ena sidan demografiska skillnader (åldersprofil, etnicitet, etc) (jfr Jansson, 2010), å andra sidan organisatoriska olikheter på kommunnivå bör generaliseringar utanför Järfälla kommun göras med försiktighet (jfr Blomberg & Petersson, 2011).

Resultat

Av Tabell 1 framgår att självupplevd fallrisk utgör det starkast vägande skälet till att man ansöker om trygghetstelefon. För en stor del av klienterna – drygt 40 procent i respektive fall – är ansökan också ett resultat av att man upplever sig otrygg eller är sjuk.

Av tabellen framgår vidare att drygt hälften av ansökningarna inkommit muntligt i direkt kontakt med en handläggare. I de fall där ansökan inkommit skriftligt, har detta till största delen skett med stöd av anhörig/vän eller genom att handläggaren bistått vid ifyllnaden av blanketten. Ansökan om trygghetstelefon är till stor del också ett inslag i mer komplexa ärenden: nära nog hälften av undersökningsgruppen har insatser sedan tidigare, medan en dryg tredjedel ansökte om ytterligare insatser än trygghetstelefon vid det aktuella tillfället. I knappt 20 procent av fallen förekom inga ytterli-

Tabell 1. Ansökan om trygghetstelefon – skäl, sökvägar och förekomst av övriga insatser. Procent (n=78-89).¹

	Andel
Ansökningsskäl²	
fallrisk	75
otrygg	42
sjuk	41
önskemål från anhörig	30
ensamhet	11
Sökväg	
muntligt	54
skriftligt	46
varav	
– egenhändigt	30
– via anhörig/vän	46
– via handläggare	24
Övriga insatser	
förekommer ej	18
del av gemensam ansökan	36
förekommer sedan tidigare	46

1 n=78 avser de fall där ansökan lämnats skriftligt.
2 De redovisade alternativa ansökningsskälen är inte ömsesidigt uteslutande; det är möjligt att ange flera orsaker bakom ansökan. Samtliga redovisade skäl bygger på självskattningar.

gare insatser, utan klienterna var endast i behov av trygghetstelefon. Drygt 75 procent av de klienter som ansökt om trygghetstelefon använder aldrig dator (redovisas ej i tabellform). I de resterande fallen används datorn i första hand för att surfa på internet, e-mail-korrespondens samt ej e-baserade aktiviteter som ordbehandling. Användningsområden som är lösenordsskyddade eller motsvarande – bankärenden, självdeklaration, mm – uppges bara undantagsvis. Uppgifterna avviker inte nämnvärt i förhållande till studier som tar sikte på en bredare population (se t ex Engström et al., 2011; Findahl, 2011; Wallström et al., 2011). Av Tabell 2 framgår att datorvanan är påtagligt mer utbredd bland män än bland kvinnor. Datoranvändningen sjunker också i takt med klienternas ålder – i det äldsta segmentet uppgår bara 7 procent att de använder dator. Resultaten stämmer väl överens med de uppgifter som presenteras i SCB:s undersökningar av levnadsförhållanden (SCB, 2006; se även Findahl, 2011; Wallström et al., 2011). Föga överraskande återspeglas betydelsen av ålder också i hur datoranvändningen fördelar sig i förhållande till vilken enhet klienterna är aktuella vid.

Organisationen och handläggarna

Intervjumaterialet beskriver till vissa delar en verksamhet som är relativt stel och klassiskt byråkratiskt (jfr Lipsky, 1980; Norman &

Tabell 2. Datoranvändning – kön, ålder och enhetstillhörighet. Procent (n=82-87).

	Datoranvändning	p
Kön		
kvinnor	13	
man	42	.004 ¹
Ålder (i år)		
- 70	69	
71-80	22	
81 -	7	.000 ²
Enhetstillhörighet		
äldre	17	
funktionsnedsättning	89	.000 ¹

1 Sambanden är prövade med Fisher's Exact Test.
2 Sambanden är prövade med χ^2 .

Schön, 2005). Här förekommer fall där socialtjänstens praktiska arbete hänförs till "kommunen", som i huvudsak skickar ut en mängd svårbegripliga blanketter. IP3 beskriver hur hon gör sitt bästa för att fylla i och returnera dessa blanketter samtidigt som hon inte har några större förväntningar på att detta arbete ska resultera i något särskilt. Likaså innefattar materialet utsagor som i högre grad ger handläggarna rollen som organisations- än som klientföreträdare. Fall där klientens önskemål av olika skäl inte är förenliga med kommunens policy hanteras inte med nödvändighet individuellt genom hela handlägningsprocessen – från ansökan till ett slutgiltigt avslag:

[...] där blev det blankt nej ("citerar" ett formellt brev från förvaltningen): 'ni har blivit erbjuden en handikappanpassad lägenhet som ni tackat nej till' [...] så där tycker jag att dom var rätt hårda (IP2)

Sammantaget uppfattas dock socialtjänsten dels som en organisation som är starkt beroende av de enskilda handläggarna, dels att detta handläggarberoende är till godo för det praktiska utfallet på klientnivå. Liknande resultat har framkommit i tidigare forskning, både med avseende på målgruppen äldre (Lindelöf & Rönnbäck, 2004) och andra klientgrupper (t ex Billquist, 1999). Biståndshandläggarnas centrala funktion för organisationen inrymmer i sin tur två delvis olika grenar; å ena sidan beskriver klienterna förhållanden som tar sikte på själva *relationen*, å andra sidan ser de handläggaren mer som nyckeln att låsa upp ett byråkratiskt system med. När det gäller utsagor som betonar vikten av relationen med den enskilda handläggaren, innebär formuleringarna många gånger att klienterna placerar handläggarnas agerande i en större kontext. Å ena sidan personbinds händelseutvecklingen till den givna socialarbetaren, å andra sidan framhålls hon som en kommunrepresentant. Handläggarens agerande bidrar på så vis till att öka förtroendet för verksamheten i dess helhet:

Sen ringde [läs: handläggaren] mig och sa, vad kan jag göra för dig nu när [läs: din hustru] ligger på hemmet? Och då sa jag 'ingenting, ni har ju

hjälpit mig så mycket', men då sa hon 'jo, nu gör vi så här' [...] så dom är perfekta här (IP4)

Även i de fall där relationen med den enskilda handläggaren inte tillskrivs samma vikt, framträder det faktiska mötet eller telefon-samtalet som essentiellt – genom den direkta kontakten med handläggaren ges hon/han möjlighet att kontrollera för de behov som klienten möjligen kan ha utan att själv vara medveten om dem. Detta framgår även av de resonemang som är mindre relationsbundna:

[läs: jag] har aldrig stött på någonting [läs: byråkratiskt] [...] jag har bara lyft telefonen och ringt så har dom fixat allting (IP1)

Den (a)sociala tekniken

Där det kvantitativa materialet pekade ut faktorer som kön och ålder som potentiellt betydelsefulla för klienters datorvana, indikerar intervjumaterialet att även utbildningsnivå kan väntas vara av betydelse; respondenter med högre utbildning är mer teknikvänliga än övriga. Även detta stämmer väl överens med resultat i tidigare studier på området, som pekar på att tillgången till dator och internet ökar ju högre samhällsklass man tillhör. Inom samtliga klasser är män mer frekvent datoranvändande än kvinnor (SCB, 2006; Wallström et al., 2011).

Gemensamt för de mer positivt laddade beskrivningarna av datoranvändning, är att den underlättar det sociala livet. Framför allt e-mail och Skype är centrala verktyg i kontakten med närstående. Tekniska trösklar i form av identifikationssystem, säkerhetsaspekter vid internethandel och bankärenden beskrivs som problematiska att handskas med. I de fall där teknikvänligheten tar sig olika uttryck, kan skillnaderna i stor utsträckning relateras till åldersmässiga variationer (jfr Engström et al., 2011; Wallström et al., 2011): IP1, som är i 50-årsåldern, har haft kunskap om datorer mer eller mindre hela livet och understryker att ju fler områden han har möjlighet att använda datorn till, desto bättre. IP4 – som börjat använda dator efter avslutat yrkesliv – uttrycker betydligt större entusiasm kring sin datoranvändning:

[...] 1958 då tog jag flygcertifikat och sen flög jag 15 år... looping och allt sånt där [...] jag har skaffat en stor jäkla TV [...] och den kan jag koppla till min dator [...] sen skaffade jag en sådan där flygsimulator, så jag kan flyga ifrån soffan... det är inte klokt (IP4)

Den mer teknikskeptiska hållning som framkommer hos övriga respondenter, bygger på olika utgångspunkter. Här förekommer dels resonemang som tar sikte på avsaknad av kunskap/erfarenhet, dels utsagor som – i motsats till de teknikvänliga respondenternas beskrivningar – kastar ljus över den moderna tekniken som inlåsand. Att välja e-mail framför ett sedvanligt telefonsamtal minskar utrymmet för sociala kontakter. På samma grundval, snarare än oro för säkerhet eller motsvarande, framhålls fördelarna med traditionella bankgirobetalningar framför internetbaserade banksystem:

Nej, [...] då ska man ju sitta och skriva in hela det där numret [...] jag använder [...] bankgirot [...] då har jag kvar den funktionen i alla fall, att jag kan sitta och skriva (IP2)

På samma sätt som att en dator kan underlätta för människor i en rad olika situationer, så kan den också bidra till att man som enskild

individ inte får utrymme att använda sina fysiska och kognitiva funktioner. Att upprätthålla beroendet av de ännu tillförlitliga funktionerna, exempelvis förmågan att skriva, kan möjligen vara av särskilt stor betydelse för personer med vissa funktionsnedsättningar.

Tekniken och socialen

Där respondenternas utgångspunkter i relation till mer generell datoranvändning avviker från varandra, märks betydligt mer gemensamma drag vad gäller ökad teknikanvändning i socialtjänstens omsorgsarbete. I flera fall anförts bl a vad som kan beskrivas som risken för ökad byråkratisering (jfr Andersen, 2006; Giritli Nygren, 2010):

[...] den där personliga kontakten som jag alltid söker [...] det är väldigt viktigt [...] om jag går in på internet, då vet dom ju inte vem jag är [...] personligt är det bästa [...] det [läs: e-baserad handläggning] blir för sterilt (IP4)

[läs: möjlighet till stöd utöver det man faktiskt ansöker om] får man ju inte om det bara är någon som sitter och läser mailen som kommer in [...] det finns ju ingen som: 'har du provat det här' (IP2)

Intervjumaterialet innefattar dock även utsagor som är generellt positiva till möjligheten att ansöka om enklare tjänster utan att ha en personlig kontakt med en handläggare. Även i dessa fall understryks dock vikten av att systemen designas på ett sätt som är avpassat för enskildas behov (jfr Brown, 2005; Wallström et al., 2009). Ett sätt att möta både risken för avpersonifiering av vissa delar av socialtjänstkontakterna och den eventuella rättssäkerhetsproblematik som kan uppstå, är att behandla e-handläggning som ett komplement till idag rådande system:

[...] det måste man absolut ha [läs: möjlighet till personlig kontakt som komplement till e-handläggning]... jag vill gärna ha en nödutgång [...] det ska vara en person här, inte en som sitter i Moldavien eller så... men det spelar ingen roll om det är den ena personen ena dagen och en annan nästa dag (IP1)

Diskussion

I artikeln har förutsättningar för e-baserad handläggning av servicetjänster i socialtjänstens arbete med äldre och funktionsnedsatta personer behandlats ur ett klientperspektiv. Av resultaten framgår – för det första – att möjligheterna till e-handläggning är avhängiga klienternas sammantagna insatsbehov. Till de potentiellt adekvata målgrupperna hör klienter som enbart är i behov av en serviceinsats, exempelvis trygghetstelefon, samt de grupper där servicetjänsten är tänkt att komplettera redan beviljade insatser. Det kan dock inte uteslutas att åtskilliga av dem som tillhör den senare gruppen, lever med fysiska och kognitiva funktionsnedsättningar som begränsar utrymmet att egenhändigt ansöka om insatser.

Resultaten visar, för det andra, att 75 procent av undersökningsgruppen aldrig använder dator. I enlighet med tidigare forskning samvarierar datorvanan i sin tur med klienternas kön, ålder och enhetstillhörighet (Engström et al., 2011; SCB, 2006); män är mer frekventa användare än kvinnor, vilket även gäller för klienter under 70 år och för funktionsnedsatta jämfört med äldre personer. Mycket tyder på att det senare kommer att gälla för en relativt lång tid framöver (Findahl, 2011). Premisserna för e-baserad handläggning är också beroende av utbildningsnivå, som kan ses som cen-

tral för intresset och förmågan att använda datorer. Sammantaget kan alltså en betydande del av de tilltänkta mottagarna av service-tjänster, i dagsläget inte väntas vara rustade för e-baserad handläggning.

Ur ett rättssäkerhetsperspektiv är e-baserade handläggningssystem potentiellt gynnsamma; individuellt beslutsfattande på handläggarnivå öppnar upp för variationer. Oaktat skillnaderna mellan olika klientgruppers möjligheter att använda e-tjänster, visar resultaten dock – för det tredje – att handläggarkontakterna i det aktuella materialet inte är att betrakta som ett problem. Socialarbetarna tillskrivs generellt en roll som nära nog gör dem synonyma med själva verksamheten. Även personer som inte uteslutande är nöjda med insatser de fått, understryker vikten av att kunna diskutera sin situation med en socialarbetare. Handläggarkontaktens betydelse gäller inte minst med avseende på att behov man själv inte är medveten om, kan komma att uppmärksammas i en direktkontakt med en socialarbetare. Den personliga kontaktens funktion framkommer också vad gäller eventuell e-tjänsteanvändning; fördelen med sådana system är betingad av att en fysisk person kan hantera eventuella problem med detsamma.

Avslutningsvis indikerar resultaten att utvecklingen av e-tjänster bör behandlas som ett komplement till dagens individbaserade biståndshandläggning. Av tidigare forskning på området framgår att utveckling av e-tjänster bör ske i takt med medborgarnas löpande behov (Brown, 2005; Wallström et al., 2009). Det innebär, i det aktuella fallet, att klientkategoriseringar i form av äldre respektive funktionsnedsatta är otillräckliga; målgruppens komplexitet och heterogenitet måste även beaktas med avseende på olika sociala positioner (jfr Mattsson, 2010b). Med tanke på att de tilltänkta fördelarna med e-baserad handläggning – förstärkt service, ökad rättssäkerhet, etc – primärt kan väntas framträda i relation till mer resursstarka undergrupper i den större målgruppen, finns annars en risk att många klienter kan uppfatta kontakterna med socialtjänsten som försvårade. Möjligen skulle det i så fall kunna medföra ett medvetet underutnyttjande av tjänster man är i behov av.■

Referenser

- Ahnlund, P. (2008). *Omsorg som arbete. Om utbildning, arbete och relationer i äldre- och handikappomsorgen* (diss.). Umeå: Umeå universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Andersen, K. V. (2006). e-Government: Five Key Challenges for Management. *The Electronic Journal of e-Government*, 4 (1), 1-8.
- Andersson, K. (2007). Myndighetsutövning i äldreomsorgen – att skapa likhet i äldres behov? I Johansson, S. (Red.), *Social omsorg i socialt omsorgsarbete*. Malmö: Gleerups.
- Barron, K. (2004). Genus och funktionshinder. I Barron, K. (Red.), *Genus och funktionshinder*. Lund: Studentlitteratur.
- Barron, K. (2009). Maktmedveten omsorg och socialt arbete. I Gunnarsson, E. & Szebehely, M. (Red). *Genus i omsorgens vardag*. Stockholm: Gothia.
- Billquist, L. (1999). *Rummet, mötet, ritualerna. En studie av socialbyråns klientarbetet och klientskapet* (diss.). Göteborg: Göteborgs universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Blomberg, S. & Petersson, J. (2011). När en ny organisationsmodell blir vardag – spridningen av specialiserad biståndshandläggning inom den kommunala äldreomsorgen och vad som hände sedan. *Socionomens forskningsupplement*, 29, 20-32.
- Brown, D. (2005). Electronic government and public administration. *International Review of Administrative Sciences*, 71 (2), 241-254.
- Engström, A. et al. (2011). *Medborgarperspektiv på kommunala e-tjänster*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle.
- Erlandsson, S. (2009). Betydelser av kön och etnicitet i äldre- och handikappolitik. I: Gunnarsson, E. & Szebehely, M. (Red), *Genus i omsorgens vardag*. Stockholm: Gothia.
- Findahl, O. (2011). *Äldre svenskar och Internet 2010*. Stockholm: .se.
- Flyckt, K. (2010). Stöd och service till personer med funktionsnedsättning. I *Lägesrapport 2010*. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Giritli Nygren, K. (2010). "Monotonized administrators" and "personalized bureaucrats" in the everyday practice of e-government. Ideal-typical occupations and processes of closure and stabilization in a Swedish municipality. *Transforming Government: People, Process and Policy*, 4 (4), 322-337.
- Helfrich, A. et al (2011). "Man vill ju klara sig själv". *Öppna Sociala eTjänster. Ett Vinnova projekt 2009-2011. Slutrapport*. Stockholm: ÖST-projektet.
- Hjalmarsen, I. (2006). *Man söker inte hjälp i onödan. Utvärdering av ett projekt med förenklad biståndsprövning av hemtjänst i Hägersten och Norrmalm i Stockholm* (2006:1). Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum.
- Jansson, G. (2010). *E-tjänster – nya verktyg för ökat medborgarfokus? En studie av arbetet med att utveckla och införa en e-strategi i Botkyrka kommun*. Linköping: Linköpings universitet, Institutionen för ekonomisk och industriell utveckling.
- Juell-Skielse, G. & Wohed, P. (2010). Design of an Open Social E-Service for Assisted Living. *Lecture Notes in Computer Science*, 2010 (6228/2010), 289-300.
- Krekula, C. (2007). The Intersection of Age and Gender: Reworking Gender Theory and Social Gerontology. *Current Sociology*, 55 (2), 155-171.
- Lindlöf, M. & Rönnbäck, E. (2004). *Att fördela bistånd. Om handläggningsprocessen inom äldreomsorgen* (diss.). Umeå: Institutionen för socialt arbete, Umeå universitet.
- Lipsky, M. (1980). *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual in Public Services*. New York: Russell Sage.
- Löfström, C. (2007). *Framtidens hemtjänst? Om valfrihet/inflytande, förenklad biståndsbedömning och nya yrkesroller. Utvärdering av Askimsmodellen*. FoU i Väst: Göteborgsregionens kommunalförbund.
- Mattsson, Tina. (2010b). *Intersektionalitet i socialt arbete. Teori, reflektion och praxis*. Malmö: Gleerups.
- Mattsson, Titti. (2010a). Socialtjänst och e-förvaltning. E-tjänster för äldre och personer med funktionshinder. *Förvaltningsrättslig tidskrift*, 73 (3), 255-270.
- Moon, M. J. (2002). The Evolution of E-Government among municipalities: Rhetoric or Reality? *Public Administration Review*, 62 (4), 424-433.
- Norman, E. & Schön, P. (2005). *Biståndshandläggare – ett (om)möjligt uppdrag. En forskningsöversikt över aktuell forskning om biståndshandläggarnas yrkesroll och organisering* (2005:4). Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns Äldrecentrum.
- Norman, E. (2007). *Att ta tillvara vårdbiträdenas kunskaper i bistånds-*

bedömningen. Utvärdering av en arbetsmodell för beställare och utförare i Vantörs stadsdelsförvaltning i Stockholm (2007:11). Stockholm: Stiftelsen Stockholms läns äldrecentrum.

SCB (2006). *Äldres levnadsförhållanden. Arbete, ekonomi, hälsa och sociala nätverk 1980-2003* (Levnadsförhållanden Rapport 112). Stockholm: SCB.

SOU (2008:51). *Värdigt liv i äldreomsorgen. Betänkande av Vårdighetsutredningen*. Stockholm: Socialdepartementet.

Socialstyrelsen (2007). *Meddelandeblad. Hemtjänst, servicetjänster utan behovsprövning och hushållstjänster*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2009). *Äldre – vård och omsorg andra halvåret 2008. Kommunala insatser enligt socialtjänstlagen samt hälso- och sjukvårdslagen*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Socialstyrelsen (2011). *Lägesrapport 2011 – Hälso- och sjukvård och socialtjänst*. Stockholm: Socialstyrelsen.

Szebehely, M. & Trydegård, G-B. (2007). Omsorgstjänster för äldre och funktionshindrade: skilda villkor, skilda trender? *Socialvetenskaplig Tidskrift*, 14 (2-3), 197-219.

Wallström, Å. et al. (2009). Public e-services from the citizens' perspective – adopting a market orientation. *International Journal of Public Information Systems*, 2009:2, 123-134.

Wallström, Å. et al. (2011). *Medborgarperspektiv på kommunala e-tjänster*. Luleå: Luleå tekniska universitet, Institutionen för ekonomi, teknik och samhälle.

Författare

Hugo Stranz
fil dr i socialt arbete, Institutionen för
socialt arbete, Stockholms universitet,
hugo.stranz@socarb.su.se

Anneli Stranz
doktorand i socialt arbete, Institutionen
för socialt arbete, Stockholms universitet,
anneli.stranz@socarb.su.se

Palle Storm
master i socialt arbete, Institutionen för
socialt arbete, Stockholms universitet,
palle.storm@socarb.su.se

Plats för anknytning.

Anknytning är livsviktigt, i synnerhet för unga människor. I vår behandling är deras tillit och tro på den egna förmågan att klara livet helt avgörande. Därför arbetar vi mycket nära våra ungdomar i den vardag de snart ska vara en del av. Hos oss bor man själv, men aldrig ensam, man går i skolan eller jobbar, men aldrig vind för våg och man samtalar, men aldrig i förhørsform. Det handlar om att skapa tillit och egenvärde i alla led. Vi på Cean vill vara en god och samordnande kraft som hjälper ungdomar och stjälpur byråkratiska hinder. Och det är aldrig för sent, hur dyster bilden än är.

Cean
CEAN GRUPPEN

www.cean.se

KURATOR

Skolkuratorsyrkets framväxt och utveckling i Sverige

TEXT: **CRISTINE ISAKSSON OCH ANNA LARSSON** FOTO: **NORDICPHOTOS**

Personer anställda under titeln skolkurator har förekommit i svensk skola sedan 1940-talet. År 2009 fanns omkring 1700 heltidsanställda skolkuratorer och 2010 skrevs verksamheten in som obligatorisk i skollagen. Om denna yrkesgrupp och dess historia vet vi emellertid mycket lite. Varför infördes skolkuratorsbefattningar i svensk skola?

Hur har yrket utvecklats över tid? Vilka likheter och skillnader finns mellan dagens yrke och tidigare varianter? I denna artikel beskrivs hur skolkuratorers arbetsuppgifter och utbildning sett ut och förändrats med utgångspunkt i texter från tre olika tidsperioder. Det övergripande syftet med artikeln är att därigenom ge en bild av skolkuratorsyrkets framväxt och utveckling i Sverige. Studien visar att skolkuratorsbefattningen först med tiden kommit att tillhöra socionomprofessionen.

Introduktion

Skolkuratorer har som befattning funnits i Sverige sedan 1940-talet. Omräknat till heltidstjänster fanns år 2009 omkring 1700 skolkuratorer anställda i olika skolformer (Skolverket 2010). Om denna yrkesgrupp vet vi emellertid mycket lite. Det finns synnerligen begränsat med forskning som behandlat skolkuratorsyrket och ingen som analyserat yrkets historiska utveckling.

I denna artikel ska vi närma oss svaren på frågorna som ställs i ingressen genom att visa hur skolkuratorers arbetsuppgifter och utbildning uttryckts i olika texter från tre skilda tidsperioder. Det övergripande syftet med artikeln är att därigenom ge en bild av skolkuratorsyrkets framväxt och utveckling i Sverige.

Då det saknas forskning måste vår studie betraktas som explorativ och huvudsyftet är deskriptivt. Också samtidsinriktade undersökningar av skolkuratorers arbete är sällsynta. Backlunds (2009) avhandling om elevvårdens organisering indikerar emellertid att socionomer verksamma i skolan har problem med sin professionella autonomi. Liknande resultat visar internationell forskning, vilken även den är påtagligt begränsad (Kelly 2008; Altshuler & Webb 2009; Gustavsson & Tømmerbakken 2011; Huxtable 2010).

Visserligen är det så att de flesta skolkuratorer idag är utbildade socionomer. Och det vore relativt oproblematiskt att betrakta dagens skolkuratorsyrke som ett exempel på en specialitet inom socio-nomprofession, eller som en befattning inom det professionella fältet av socialt arbete (jfr Svensson, Johansson och Laanemets, 2008). Historiskt sett riskerar emellertid en sådan utgångspunkt att leda fel. Mot bakgrund av detta är det alltså inte socionomprofessionen som står i centrum i denna artikel. Istället följer vi en befattning, en yrkestitel, och analyserar den historiska förändringen av innehållet i den befattning som benämns skolkurator. Vi definierar alltså yrkesgruppen skolkuratorer som de som är eller har varit anställda i skolan med den yrkestiteln. Vi har således en begreppshistorisk utgångspunkt med ett semasiologiskt perspektiv, det vill säga vi söker de historiska innebörderna i en given term (Farr 2004; Koselleck 2002).

I analytisk fokus placerar vi frågan om jurisdiktionen, det vill säga kontrollen över och rätten att utföra ett visst arbete. Abbott (1988) har poängterat att jurisdiktion formas i konkurrens mellan olika yrkesgrupper. Den kan vara av olika slag och variera från full jurisdiktion, monopol och självbestämmanderätt över sitt yrkesområde, till en på olika sätt villkorad jurisdiktion, där yrkesområdet inte avgränsas av gruppen själv utan av näraliggande grupper. I relationerna mellan olika yrkesgrupper förekommer ibland en rådgivande jurisdiktion vilket också har att göra med hur makt och inflytande regleras (Abbott 1988, 71-77). Vidare framhåller Abbott (1988) att yrkesgruppers jurisdiktion förändras över tid varför historiskt grundade omständigheter är centrala för att förstå en rådande fördelning av jurisdiktion. I detta fall uppstår alltså en helt ny befattning, skolkuratorn, något som innebär att jurisdiktionsfrågan aktualiseras i hur arbetsuppgifter och kompetenskrav formuleras och förändras.

Detta är en dokumentstudie och de undersökta texterna omfattar främst statliga utredningar, skolans styrdokument (läroplaner) samt fackliga policydokument. Den första uppsättningen texter kommer från perioden 1945–1953. Under denna period

hade de första kuratorsbefattningarna i skolan just tillkommit och ett flertal utredningar genomfördes där behovet av skolkuratorer diskuterades liksom tänkbara arbetsuppgifter och lämplig utbildning. Det är utan tvekan relevant att benämna denna period för en initieringsperiod. Den andra uppsättningen texter kommer från 1969–1978. Under denna tidsperiod diskuterades skolkuratorernas roll i skolan återigen livligt med anledning av dels konkreta förändringar, dels nya synsätt i skolan. Denna period benämner vi, trots en viss risk för att förändringen överbetonas, för en omorienteringsperiod. Den tredje uppsättningen texter är tämligen samtida och kommer från 2000–2010. Det är ofta vanskligt att karaktärisera samtiden, men vi väljer att kalla denna period för en konsolideringsperiod eftersom skolkuratorsverksamheten har blivit obligatorisk i och med förändringen i skollagen 2010.

Många av texterna som vi grundar våra resonemang på bygger på analyser av skolkuratorernas samtida yrkesverklighet. I dessa kan man således följa verksamhetens och yrkets utveckling över tid. Samtidigt har dessa texter ofta också en policyskapande ambition eller presenterar förslag på en önskvärd utveckling. De beskriver således inte bara en rådande situation utan har också en potentiellt förändrande funktion.

Studiens design och materialets karaktär ger vissa begränsningar. Skiljaktigheter och strider mellan olika aktörer redovisas sällan i offentligt utredningsmaterial eller läroplaner. Dessa texter måste istället förstås som kompromisser eller sammanvägda slutdokument. Därför kan skeenden och förändringar framstå som konsensusbetonade i högre utsträckning än vad de verkligen var. En annan metodkritisk reflektion gäller risken för en anakronistisk framställning – ”historia baklänges” – där dagens situation används som en missvisande tolkningsram för tidigare perioder. Genom att i texterna följa skolkuratorsbefattningen istället för exempelvis ”socionomen i skolan” har vi i möjligaste mån undvikit detta, i linje med de metodiska krav som formulerats i begreppshistorisk forskning (Farr 2004; Koselleck 2002).

I denna artikel presenteras först skolkuratorers arbetsuppgifter och utbildning under de tre perioderna. Därefter jämför vi perioderna, lyfter fram ett antal förändringar och analyserar förändringarna i termer av jurisdiktion.

Initieringsperioden

I Göteborg (1942) och Stockholm (1943) inrättades de första kuratorsbefattningarna i skolans värld för att följa och hjälpa hjälpskoleelever¹⁾ efter skoltidens slut. I båda städerna anställdes en man och en kvinna för att bistå manliga respektive kvinnliga ungdomar. Den ena centrala uppgiften var att hjälpa målsmän och elever med kontakter med arbetsförmedlingen och enskilda arbetsgivare samt att ge råd om olika tänkbara yrkesutbildningar. Den andra var att hjälpa barnavårdsnämnden att fatta beslut om olika typer av omhändertagande. I en skolutredning 1947 beskrivs verksamheten som uppskattad. Snart anlätades kuratorerna inte bara efter avslutat skolgång utan ofta också av skolan under elevernas skoltid (SOU 1947:11, 35–38).

¹⁾ I hjälpskola/hjälpklass gick elever som bedömdes inte klara av folk-skolans normala studietakt.

Något år senare inrättades enstaka kuratorstjänster vid allmänna folkskolor och läroverk.²⁾ Uppgifterna skilde sig åt i de olika skolformerna. Hjälpsskolekuratorn hade främst hjälpt eleverna när skolgången tog slut, medan uppgifterna i folkskolor och läroverk var mer inriktade på hjälp och stöd åt behövande elever under deras skoltid samt studie- och yrkesrådgivning.

Skolutredningen 1947 presenterade ett antal arbetsuppgifter för kuratorer i folkskolan: huvuduppgiften för kuratorn var att fungera som en förmedlande länk mellan barnavårdsnämnden och skolan. Kuratorn skulle uppmärksamma och följa skolbarn med särskilda sociala behov, göra hembesök och bistå med råd och anvisningar om barnets fostran, fritidssysselsättning, framtida studier och yrken samt även följa berörda barn efter folkskoletidens slut. Kuratorn skulle också på initiativ av klassföreståndaren eller barnavårdsnämnden utreda elevers dåliga hemförhållanden och uppmärksamma "sexuell eller annan vanart" och vidta åtgärder mot skolk, stöld eller andra förseelser samt efter samråd med klassföreståndare och överlärare anmäla allvarigare missförhållanden till barnavårdsnämnden. Vidare skulle kuratorn föra register över åtgärder och årligen redovisa sin verksamhet inför barnavårdsnämnden.

²⁾ I folkskola gick barn från 7 års ålder i 5-8 år beroende på val av fortsatt skolgång. Efter folkskolan kunde en elev börja i läroverket i 11-12-årsåldern och fortsätta fram till studentexamen vid omkring 18.

Vid läroverken var rådgivning och förmedling gällande yrkes- och studieval kuratorns mest centrala uppgift. I ett betänkande från skolutredningen från 1945 hävdas att kuratorer kunde ha uppgiften att "hjälpa till med diverse yrkesvägledningsuppgifter och fungera som en slags kontaktmän mellan ungdomen och skolan å ena sidan och ungdomsförmedlingen och dess yrkesvägledning å andra sidan" (SOU 1945:43, 112). Även om också andra uppgifter kunde vara centrala för kuratorerna, föreslogs att skolkuratorsverksamheten skulle organiseras "som en utlöpare, en specialform av den ungdomsförmedlande och yrkesvägledande verksamheten" (SOU 1945:43, 115).

I en utredning 1952 föreslogs att klasslärarna skulle sköta studie- och yrkesvägledningen i folkskolan medan detta i läroverket skulle handhas av kuratorer (SOU 1952:42, 36). Läroverkskuratorns vägledarroll framstår tydligt också i en utredning av Skolöverstyrelsen (1953), där yrkesvägledningen nämns som första punkt i en uppräkningslista av arbetsuppgifterna: yrkesvägledning, arbetsförmedling, förmedling av extraundervisning och läxhjälp, råd och upplysning i värnpliktsfrågor, hjälp och råd till elever om ekonomiska möjligheter (t ex stipendier och inackordering) eller om fritidsfrågor (t ex resor och föreningsverksamhet) samt hjälpa elever med personliga problem (t ex konflikter med kamrater eller lärare, "pubertetsorsakade missanpassningsproblem" och praktiska svårigheter). Många av uppgifterna är alltså av upplysande och

Erbjud inte fyrkantiga
lösningar till alla –
för en del människor
är runda

Vi erbjuder arbetsträning,
arbetsrehabilitering, bo-
ende och boendestöd.
Vi har 12 sociala före-
tag inom textiltryck,
bed&breakfast, bygg,
kafé, handelsträdgård,
hantverk och behandlings-
hem.

VÄGEN UT!
KOOPERATIVEN

www.vagenut.coop | vagenut@vagenut.coop | 010-707 93 00

Swea Familjehem

Konsulentstött familjehemsverksamhet

Vi har ett antal lediga, utredda och engagerade familjehem i Småland, Blekinge och på Öland. Vi matchar tillsammans med uppdragsgivare till rätt familjehem.

Våra konsulenter samordnar, följer upp och informerar under placering.

I organisationen finns också öppenvård, drogterapeuter och socionomer.

Swea Familjehem

Tel: 0480-411 601

E-post: info@sweafamiljehem.se

Flottiljvägen 20, 392 41 Kalmar

www.sweafamiljehem.se

rådgivande karaktär och handlar om studie- och yrkesval och om ekonomiska och praktiska frågor. Endast den sistnämnda uppgiften kan möjligen tolkas som ett psykosocialt behandlingsarbete. Hos folkskolekuratorerna hade yrkesvägledningen som vi sett inte samma dominerande roll. Där var istället kontakt- och samordningsuppgifter mellan skola, hem och barnavårdsmyndigheter den mest centrala uppgiften.

Från den medicinska skolkhälsovårdens sida framfördes tankar om att skolsköterskor hade sociala, rådgivande och stödjande uppgifter som överlappade vad en skolkurator kunde tänkas göra. Redan 1947 uppfattades gränsen mellan skolsköterskans och kurators områden så problematisk att Skolöverstyrelsen gick ut med anvisningar för en fördelning (Skolöverstyrelsen 1947, 56–60). Enligt denna skulle skolsköterskan handha frågor som berörde exempelvis "lärjungarnas fysiska och psykiska hälsa" och "uppförande och beteenderubbningar" medan kuratorn skulle sköta icke-medicinsk yrkesrådgivning. Det låg emellertid på kuratorn att "genom förfrågning hos skolsköterskan alltid först...förvissa sig om vederbörande lärjunges hälsotillstånd". Utöver dessa uppdelade uppgifter fanns några gemensamma områden, till exempel hembesök. Behov av extra undervisning kunde utredas av kuratorn men om medicinska skäl förelåg skulle kuratorn "omedelbart meddela detta till skolsköterskan" för läkarundersökning (Skolöverstyrelsen 1947, 57). I dessa direktiv framstår det tydligt att medicinska aspekter betraktades som mer grundläggande och överordnade sociala eller andra aspekter. Denna bild förstärks av att det i texten hävdas att skolsköterskor vanligen var fullt kompetenta att fullgöra de flesta av en skolkurators uppgifter (Skolöverstyrelsen 1947, 59–60).

Även frågan om kuratorernas utbildning var föremål för diskussion och det var inte alls givet om kuratorn främst behövde en social, pedagogisk eller psykologisk utbildning. De flesta av de tidigaste skolkuratorerna var lärare men när utbildning av framtida kuratorer diskuterades kom skilda synsätt till uttryck. År 1947 hävdades t.ex.:

Kuratorsverksamhet i folkskolan torde böra omhändertagas av i skolan tjänstgörande lärare under samverkan med skolläkare, skolsköterska m. fl./.../En lärare-kurator kan också på ett naturligt sätt i samverkan med klasslärare och skolledare låta kuratorsuppgifterna inordnas som ett led i skolans allmänna socialpedagogiska och uppfostrande verksamhet. (SOU 1947:11, 48–49)

Uppfattningen var alltså att en folkskolekurator borde vara en lärare med en viss del av tjänsten för kuratorsuppgifter.

Läroverkskuratorernas utbildning var betydligt mer omdiskuterad. Utredaren Ejnar Neymark såg tre alternativ. Helst borde skolkuratorn ha utbildning som praktiskt inriktad psykolog. Ett andra lämpligt alternativ vore utbildning vid socialinstitut "under förutsättning, att den kompletteras med någon specialkurs i testning o. dyl" (Neymark 1947, 131). Vidareutbildade lärare var ett tredje alternativ, enligt Neymark visserligen inte lika gott men mest realistiskt eftersom den samtida bristen på psykologer och socialarbetare var stor.

I skolpropositionen 1950 framkommer att Skolöverstyrelsen ansåg att lärarerfarenhet hade stort värde för skolkuratorer, och om lärarutbildning saknades borde annan högskolemässig utbildning

krävas. "Med hänsyn till deras i huvudsak socialvårdande uppgifter synes väl kvalificerad utbildning vid socialinstitut vara en god grund." (Proposition 1950:70, 547).

I Skolöverstyrelsens utredning om läroverkens kuratorsverksamhet från 1953 presenterades mer utvecklade resonemang om utbildningsbehovet. Det är av yttersta vikt, skrev SÖ, att kuratorerna har omfattande kunskaper i "socialt orienterade ämnen", exempelvis en examen från socialinstitut. "Psykologisk-mentalhygienisk skolning" sades vara nödvändig med tanke på "elevernas personliga problem och den analys av deras yrkesvalssituation, som kuratorn enligt all erfarenhet kommer att få syssla med" (Skolöverstyrelsen 1953, 9). Sammanfattningsvis gällde diskussionen alltså huruvida skolkurators grundläggande utbildning, och därmed professionella och akademiska anknytning, skulle vara främst pedagogisk, psykologisk eller social.

Att kuratorstjänster började inrättas i skolans värld vid denna tid kan förstås mot mer generella utvecklingstendenser. Under 1900-talet har barns välmående i skolan rönt ökande uppmärksamhet. Under första delen av seklet stod barns ohälsa av fysiskt slag – svält, sjukdomar, dåliga bostäder – i centrum för myndigheternas intresse men kring andra världskriget, i takt med välfärdsstatens och de beteendevetenskapliga disciplinernas utveckling, ökade uppmärksamheten på psykiskt och relationellt orsakad ohälsa hos barn (Andresen et al 2011, 326–342). Etableringen av kuratorer och psykologer i skolan kan ses som ett uttryck för detta. Kuratorsbefattningar hade också inrättats inom sjukvården med början 1914 (Fredlund 1997). Det kan därför tänkas ha legat nära till hands att använda yrkestiteln kurator även i skolsammanhang.

Omorienteringsperioden

Nästa tidsmässiga nedslag utgörs av perioden 1969–1978. Det fanns vid denna tid ett antal skolkuratorsbefattningar. T.ex. var 617 personer anställda som skolkuratorer i primär- och landstingskommunerna 1974, varav ungefär hälften var heltidsanställda (SOU 1976:46, 43). Någon laglig reglering av verksamheten fanns inte men den beskrevs översiktligt i läroplanerna Lgr69 och Lgy70.

Under denna period intensifierades diskussionerna om skolkuratorerna och deras arbete i skolan. Till detta finns flera orsaker. Den obligatoriska nioåriga grundskolan och den sammanhållna gymnasieskolan var införda. Sociala frågor i skolan var aktuella i mediala och skolpolitiska sammanhang; betygshets, mobbning samt elevernas och lärarnas trivsel var omdebatterade frågor liksom frågor om integration av invandrarbarn och barn med handikapp (Larsson 2010). Mot bakgrund av en upplevd ökad social oro genomfördes den mycket omfattande SIA-utredningen om skolans inre arbete och arbetsmiljö under första delen av 1970-talet (SOU 1974:53).

Hur beskrevs då arbetsuppgifter och utbildning för skolkuratorerna under denna period? I en utredning från Skolöverstyrelsen 1978 presenterades skolkurators uppgifter i åtta punkter. Den första punkten kallas förebyggande elevvård. Det handlar om att medverka vid skolplanering, placering av barn, och samråd mellan elev, föräldrar och skolpersonal, att informera om fritidssysselsättningsutbud, kanaler för elevinflytande, och invandrarelevs och handikappade elevs situation samt att medverka i undervisning

eller studiecirkel om exempelvis samlevnadsfrågor, mobbning och missbruk. Enligt den andra punkten gör kuratorn insatser för elever med särskilda behov. En tredje punkt är samarbete och kommunikation inom skolan. Kuratorn skulle sköta också samarbetet med sociala myndigheter, institutioner och organisationer och hjälpa elever och föräldrar att "tillvarata sina sociala rättigheter och få del av samhällets resursutbud" (Skolöverstyrelsen 1978, 14). Kuratorn skulle informera skolans personal, elever, föräldrar, skolstyrelse och myndigheter om sin verksamhet och ge social och ekonomisk information. En särskild punkt är undervisning. Med hänvisning till den nyligen genomförda SIA-utredningen framhålls att man ska försöka frångå snäva befattningsbeskrivningar och inte binda personalen vid preciserade arbetsuppgifter. För kuratorns del sägs detta innebära en "utveckling av och ett komplement till det traditionella skolkuratoriva arbetet" (Skolöverstyrelsen 1978, 15). En kurator bör inte ha direkt ansvar för undervisning, men kan medverka i undervisning om vissa områden som samlevnad och droger. Dessutom kan kuratorer medverka i utbildning och fortbildning av lärare samt i undervisning/handledning av blivande socionomer. Den sista punkten gäller administration: föra protokoll, avge yttranden, utvärdera insatser m.m.

När man jämför med initieringsperiodens arbetsuppgifter finner man både likheter och skillnader, och det är dessa skillnader som legat till grund för att vi kallar perioden för en omorienteringsperiod.

Att sköta skolans samarbete med sociala myndigheter, att informera om sociala och ekonomiska stödformer och resurser och att hjälpa elever med särskilda behov återfinns i beskrivningarna från båda perioderna. Studie- och yrkesrådgivningen, som under initieringsperioden var en mycket stor del av arbetet för kuratorer vid läroverken, hade i det närmaste helt försvunnit på 1970-talet. Under 1960-talet diskuterades i flera utredningar om studie- och yrkesorientering skulle permanentas som en kuratorsuppgift men i början av 1970-talet fastställdes att dessa uppgifter skulle ligga på en ny yrkesgrupp i skolan: syo-konsulenterna (Vestin 1991, 256–257, 336). En annan påtaglig förändring är att uppgifter kring sociala frågor om samlevnad, missbruk och integration fått mycket större utrymme på 1970-talet, områden som kuratorn även kunde tänkas ge undervisning om. Att informera eleverna om och hjälpa till att organisera elevinflytandet var en helt ny uppgift som hängde samman med skolans stärkta elevdemokratiska ambitioner. Administration var förstås en uppgift som alltid varit nödvändig, men det förefaller som om kuratorn fått ett starkt uppdrag att samordna samverkan mellan olika yrkesgrupper och verksamheter inom skolan. Sättet att uttrycka sig om kuratorsverksamheten hade också förändrats. Språkbruket under initieringsperioden omfattade att ge "anvisningar" till elever och föräldrar eller att vidta åtgärder "för den felandes tillrättaförande" (SOU 1947:11, 39). Under omorienteringsperioden blir språkbru-

Beroendevård på kristen grund Kvinnor - Män - Par

LP-verksamheten består av över 70 lokala kontakter och fyra behandlingshem, varav ett vänder sig enbart till kvinnor.

Vi ser människan som en helhet av ande, kropp och själ, vi erbjuder därför en behandling som möter hela människan. Behandlingen präglas av en lugn och trygg atmosfär, professionella metoder samt möjligheter att bearbeta existentiella frågor.

Teoretiskt tar vi vår utgångspunkt i KASAM med ett starkt salutogent perspektiv. Viktiga inslag i behandlingen är:

- **Vägen till Livet** – Vår behandlingsmodell
- **ASI och MI-samtal**
- **Kurser i återfallsprevention**
- **Kvinnoforum**
- **Kontinuerliga uppföljningar**

lp-verksamheten.se

famna
NON-PROFIT VÅRD
OCH SOCIAL OMSÖRG

Ny verksamhet våren 2012

asphem

asperger- och autismspecialiserade familjehem

Erfarna familjer med utbildning och gedigen handledning inom området.

www.asphem.se

Kontakta Börje Lindberg:
Tel: 019-18 40 00 eller borje@asphem.se

ket mindre auktoritärt med uttryck som att "informera", "initiera samråd" samt göra "insatser för elever med särskilda behov" (Skolöverstyrelsen 1978, 10–18).

När det gäller frågan om utbildning skrev Skolöverstyrelsen (1978, 28) utan vidare motivering: "För att erhålla anställning som skolkurator bör grundkompetenskravet vara socionomexamen". Till skillnad från under initieringsperioden tycks detta helt oomstritt. Beslutet att lägga syo-uppgifterna på en annan yrkesgrupp innebar att sociala uppgifter blev relativt sett en större del av kuratorns arbetsområde. Detta bidrog säkerligen till att skolkuratoren nu tydligt hade etablerats som en i skolan verksam socionom.

Konsolideringsperioden

Det tredje tidsmässiga nedslaget omfattar perioden 2000–2010. Antalet skolkuratorer uppgick vid slutet av perioden till omkring 1700 heltidstjänster (Skolverket 2010). Under perioden granskades elevvårdens funktion och kvalitet i flera utredningar vilket förstärkte innefattade skolkuratorsverksamheten. Redan i Barnkommitténs översyn (SOU 1997:116) framhölls att skolelevers tillgång till skolpsykolog och skolkurator borde lagstadgas. Denna tankegång utvecklades i Elevvårdsutredningen (SOU 2000:19), i propositionen *Hälsa, lärande och trygghet* (Prop. 2001/02:14) samt i den nya skollagen där det står:

Elevhälsan ska omfatta medicinska, psykologiska, psykosociala och specialpedagogiska insatser... För medicinska, psykologiska och psykosociala insatser ska det finnas tillgång till skolläkare, skolsköterska, psykolog och kurator (SFS 2010:800, kap. 2 § 25).

Det är mot bakgrund av införandet av detta helt nya lagstöd som vi hävdar att skolkuratorsverksamheten nu har konsoliderats. I skollagspropositionen finns emellertid formuleringar som kan tolkas på olika sätt. Visserligen anges att personal ska ha adekvat utbildning, det vill säga socionomexamen för kuratorerna (Prop. 2009/10:165, 277). Men propositionstexten öppnar även för undantag: "Att det skrivs fram att det ska finnas tillgång till yrkeskategorierna psykolog och kurator hindrar dock inte att kommuner och andra huvudmän liksom tidigare kan inrikta och organisera sin elevhälsa efter lokala behov och förutsättningar" (Prop. 2009/10:165, 277–278).

Hur beskrivs då arbetsuppgifter och utbildning för skolkuratorer under 2000-talets konsolideringsperiod? I de statliga dokumenten från 2000-talet beskrivs ofta uppgifter för elevhälsan som helhet vilket innebär att det är svårt att urskilja kuratorns specifika uppgifter. Men de allmänt hållna beskrivningarna framstår ofta som just skolkuratoriska. Till exempel skriver Elevvårdsutredningen att elevhälsan ska arbeta med

...utvecklingsarbete på organisatorisk nivå, programarbete kring mobbning, krisberedskap och krisbearbetning, sex- och samlevnad och relationer, stresshantering, konfliktlösning, ANT, samarbete i arbetslag, handledning och konsultation till enskilda eller grupper av lärare, utrednings- och stödarbete med elever och deras föräldrar (SOU 2000:19, 49).

Elevvårdsutredningen påpekar också uttryckligen att: "Skolkuratorer arbetar med stödsamtal, rådgivning, psykosocial behandling

med elever och föräldrar samt med handledning och konsultation för lärare." (SOU 2000:19, 216).

I den yrkesbeskrivning som Sveriges skolkuratorers förening (2010) lagt fram framhålls att arbetsuppgifterna är av direkt och indirekt slag. Föreningen skriver: "Skolkurator tillför social och psykosocial kompetens på individ-, grupp-, organisations- och samhällsnivå för att främja elevers lärande och utveckling." I dokumentet "Policy för skolkuratorer" från Akademikerförbundet SSR [Sveriges socionomers riksförbund] presenteras skolkuratorers arbetsuppgifter i 13 punkter: hälsofrämjande och förebyggande insatser; skolsocial kartläggning/utredning av enskild elev; flerpartssamtal elev – föräldrar – lärare – nätverk; stödsamtal med enskild elev; arbete med elever i grupp, klassarbete, gruppsamtal; handledning och konsultation till skolpersonal; samverkan skola – myndigheter kring elevinsatser respektive förebyggande insatser; organisatoriskt/strukturellt arbete; samverkan med skolans personal i arbetet med skolans likabehandlingsplan; krishantering; studieekonomi samt utbildningsinsatser inom skolsocialt arbete. Vidare lyfter SSR fram att arbetssätt, synsätt och förhållningssätt har sin grund i det vetenskapliga ämnet socialt arbete.

Arbetsuppgifterna tycks alltså vara ungefär desamma under konsolideringsperioden som under omorienteringsperioden. Några informationsuppgifter förefaller dock ha fallit bort ur kuratorns verksamhet sedan 1970-talet, så som att informera om fritidssysselsättningsutbud eller kanaler för elevinflytande. Uppgiften att ge handledning och konsultation till skolpersonal har tillkommit. Och sett över hela undersökningsperioden tycks det som under 2000-talet benämns som psykosocialt behandlingsarbete ha seglat fram till att bli en betydande arbetsuppgift.

Liksom under omorienteringsperioden framstår det under konsolideringsperioden som självklart att skolkuratorernas utbildningsgrund är socionomexamen. Detta ifrågasätts inte men frågan om kompetens och fortbildning aktualiserades av Elevvårdsutredningen. Utredaren föreslog en sammanhängande ettårig vidareutbildning för socionomer inriktad på "socialt och kurativt arbete inom skolan" (SOU 2000:19, 53). Också Akademikerförbundet SSR (2011) framhåller i sitt policyprogram att en påbyggnadsutbildning på socionomutbildningen bör finnas inriktad på skolsocialt arbete och elevhälsa.

Sammanfattningsvis kan man konstatera att skolkuratorer allt sedan 1970-talet ingår i socionomprofessionen. Däremot har alltid, och detta gäller även initieringsperioden, behov av fortbildning eller vidareutbildning diskuterats, som komplement till den generella socionomutbildningen.

Skolkuratorsyrket i tid och text – mot stärkt jurisdiktion

Vad kan vi då säga om utvecklingen av skolkuratorsyrket över tid? Vad gäller utbildning så diskuterade man olika tänkbara kunskapsbaser, pedagogisk, psykologisk eller social, under initieringsperioden. Sedan 1960-talets slut har dock socionomutbildning förespråkats. Krav på specifik påbyggnadsutbildning eller fortbildning för skolkuratorer utöver den generella socionomutbildningen har även formulerats.

Bland arbetsuppgifterna syns både kontinuitet och stora förändringar. Kontaktarbete mellan elever, föräldrar, skola och

sociala myndigheter har under hela perioden utgjort en central uppgift liksom information om samhällets olika sociala resurser. Den största förändringen är att studie- och yrkesorientering, som inledningsvis var helt central och ett huvudskäl till att kuratorer infördes i skolan, helt har försvunnit från kuratorns bord. Istället blev de informerande och samordnande uppgifterna allt mer omfattande liksom det "elevnära" psykosociala behandlingsarbetet. Under den senaste perioden framträder också handledning och konsultation till lärare och andra yrkesgrupper i skolan som en arbetsuppgift.

Skolkuratorsyrket har alltså kommit att införlivas i det sociala arbetets professionella fält och har blivit en del i socionomprofessionen. I mycket ser utvecklingen ut som en klassisk professionsutvecklingsprocess (jfr Molander & Terum 2008, 38): antalet skolkuratorer och heltidsanställningar har ökat, socionomutbildning har etablerats som den gängse utbildningen och befattningen har fastställts i lag. År 1961 inrättades en förening för skolkuratorer. Den har sedan utvecklats till dagens Sveriges skolkuratorers förening, är medlem i internationella nätverk och har utarbetat etiska riktlinjer.

Med utgångspunkt i jurisdiktionsfrågan kan några aspekter särskilt uppmärksammas. Det är tydligt i de historiska källorna att behovet av en utökad rådgivning i skolan för den enskilde eleven uppfattades som alltmer viktigt, något som krävde mer personal

och särskild kompetens. Men det var inte helt lätt att avgränsa en kurators tänkta uppgifter från en skolsköterskas eller en lärares. Diskussionen och uppdelningen av arbetsuppgifter mellan skolkuratorer och skolsköterskor från 1947 visar hur skolkuratoren under initieringsperioden hade den svagare jurisdiktionen, inte bara på grund av att skolkuratoren var en helt ny funktion i skolan, utan också eftersom medicinska aspekter i samtiden ansågs mer grundläggande och därmed viktigare än sociala.

Inte heller var det lätt att formulera vilken kompetens och utbildning som var nödvändig för att genomföra de nya uppgifterna. Först fram emot 1970-talet blev det etablerat att skolkuratorer i normalfallet skulle ha socionomutbildning. Detta skedde parallellt med att kuratorsyrket förlorade en av sina initialt centrala uppgifter då studie- och yrkesverksamheten organiserades separat med egna funktionärer. Vidare har skolkuratoren fått en rådgivande jurisdiktion i och med uppgiften att ge handledning och konsultation till lärare och andra. Detta innebär alltså att kuratorn får tolka, modifiera och vägleda en annan yrkesgrupp i dess yrkesutövning (Abbott 1988, 59; Evertsson 2002, 50).

Skolkuratorsyrket fick också en mer gemensam form då 1960-talets skolreformer ledde till en mer homogen skolverksamhet. Denna homogenisering av yrket innebar ökade möjligheter för professionella sammanslutningar och för gemensamt policyarbete. Detta har ju också skett i och med verksamheten i Sveriges skolkuratorers

Statens
institutions
styrelse SiS

SiS LVM-hem Ekebylund/Östfora

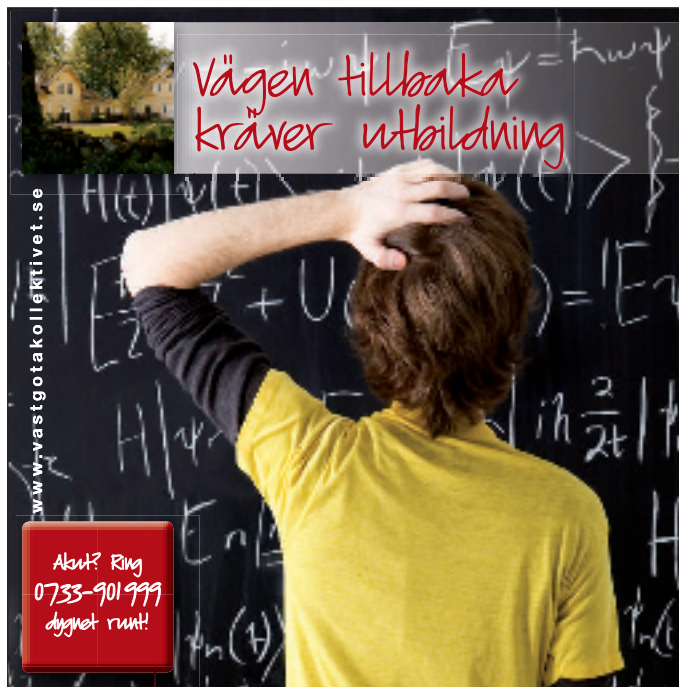
För kvinnor och män
med missbruksproblem

Ekebylund har	Östfora har
• utredning	• fysisk rehabilitering
• kvinnoprogram	• individuell behandling
• individuell behandling	• CRA
• återfallsprevention	• återfallsprevention
• motiverande samtal	• motiverande samtal

SiS LVM-hem Ekebylund/Östfora

Avd. Östfora
740 21 Järlåsa
Tfn 018-564 500

Avd. Ekebylund
Skånela
195 96 Rosersberg
Tfn 08-594 306 00

Vägen tillbaka
kräver utbildning

Abakt? Ring
0733-901999
dygnet runt!

Ungdomar som tillbringat en del av sitt liv hos oss kan fortsätta sin utbildning utan några avbrott. På Ållebergsgymnasiet i Falu köping har de tillgång till samtliga program. För den som behöver en mer avskild skolmiljö finns vår lilla skolenhet på Nyskogen.

västgöta kollektivet
- en möjlighet till ett värdigt liv...

förening och SSR. Därmed har det även blivit mer etablerat vilka uppgifter som är skolkuratorns. Också detta uttrycker en stärkt jurisdiktion.

Jurisdiktionen i förhållande till andra yrkesgrupper har således stärkts över tid, något som kan ses som en följd av att yrket kom att ingå i socionomprofessionen. Samtidigt visar studier och utredningar av skolans elevvårdsverksamhet att det inte finns någon tydligt fastställd reglering eller självklar uppdelning mellan de olika yrkesgruppernas ansvarsområden och att domänkonflikter och gränsdragningsproblem förekommer (Hjörne & Säljö 2008; Backlund 2007: 290). Internationell forskning framhåller att socialarbetare har en svag professionell identitet och auktoritet i förhållande till andra "hjälpande" yrkesgrupper inom skolan (t ex Kelly 2008; Altshuler & Webb 2009; Gustavsson & Tømmerbakken 2011; Huxtable 2010). Ett uttryck för detta i den svenska kontexten är att socionomer, även om de sedan 1998 har en auktorisation, till skillnad från andra yrkesgrupper inom elevhälsan som läkare, sjuksköterskor och psykologer saknar den professionsmanifestation som en legitimation innebär (Liljegren 2008, 13).

Även om det först 2010 fastställdes i lag att kuratorer ska finnas i skolan har de från och med åtminstone 1970-talet varit etablerade som en självskriven yrkeskategori i elevvården/elevhälsan. Den jurisdiktion som detta innebär på ett praktiskt och organisatoriskt plan motsvaras emellertid inte direkt av en inomvetenskaplig utveckling eftersom skolkuratorsverksamhet och dess centrala problem knappast har beforskats i disciplinen socialt arbete (Backlund 2007, 29; jfr Dellgran & Höjer 2003).

Internationellt jämförande forskning är sällsynt, men den svenska utvecklingen förefaller alls inte självklar. I andra nordiska länder är den skolkurativa verksamheten inte nödvändigtvis organiserad på samma sätt, det finns överlag färre socialarbetare i skolan och utbildningsbakgrunden varierar mer (Backlund 2007, 32; Gustavsson & Tømmerbakken 2011). Statens roll för utvecklingen av svenska välfärdsprofessioner har konstaterats vara synnerligen betydelsefull (Evertsson 2002, 1). Det gäller också skolkuratorsyrket. Dagens lagstöd är en statlig åtgärd och som vi har sett har staten återkommande låtit utreda frågan om kuratorer i skolan redan från 1940-talet. Det var dock inte staten som låt inrätta befattningarna utan detta skedde efter lokala initiativ av kommuner, enskilda skolor eller föräldraföreningar. I jämförelse med skolpsykologerna, som kom in i skolan vid ungefär samma tid och där staten inrättade tjänster, har skolkuratorsutbyggnaden skett "underifrån" i klart större utsträckning (Larsson 2012).

Jurisdiktionen har ökat också i förhållande till staten. I dagens statliga texter, till skillnad från såväl initieringsperiodens som omorienteringsperiodens, beskrivs inte yrkesinnehåll och arbetssätt i konkreta termer. Sådana beskrivningar finner man istället i texter från professionsorganisationer som Sveriges skolkuratorers förening och Akademikerförbundet SSR. Detta visar att skolkuratorerna blivit en mer etablerad del av socionomprofessionen (jfr Freidson 2001, 12). Men detta är också ett uttryck för förändrade generella synsätt på vem som ska bestämma hur professionellt arbete ska utföras. Staten anses inte idag vara en instans för detaljreglering av skolans verksamheter.

I denna artikel har vi alltså belyst skolkuratorsyrkets historiska utveckling. Vi har visat varför skolkuratorsbefattningar infördes i svensk skola och hur innebörden i befattningstiteln har utvecklats

över tid. Vi har beskrivit likheter och skillnader mellan dagens yrke och tidigare varianter och analyserat jurisdiktionens förändringar. Vi har visat att skolkuratorsyrket med tiden blivit en del av socionomprofessionen. Med detta har jurisdiktionen stärkts, vilket manifesteras i och med det nya lagstödet.

Mot bakgrund av skolkuratorsyrkets historiska utveckling, vad kan vi då tro om den framtida utvecklingen? Vi har kunnat konstatera att de gemensamma formuleringarna för dagens elevhälsoverksamhet på många sätt tycks ange skolkurativa uppgifter. Utifrån detta kan ett tänkbart scenario vara att skolkuratorerna och den psykosociala kompetensen får en mer framträdande och förstärkt roll och jurisdiktion inom elevhälsan. I 2000-talets diskussioner förutsätts emellertid också en hög grad av samverkan mellan elevhälsans personal. Arbetsuppgifterna formuleras professionsövergripande vilket kräver en särskild slags samverkanskompetens (jfr Peel, 2005). Detta kan tänkas leda till ett annat scenario. Samverkansarbete kan leda till att det parallellt med en professionspecifik yrkesidentitet utvecklas en delad professionsidentitet, en "shared professional identity" (Bohlin, 2011). Konstruktion av en sådan identitet är arbetsplatsberoende och utvecklas utifrån att professionerna är förpliktade att uppfylla de organisatoriska kraven på ett effektivt samarbete. Enligt Bolins resonemang har en sådan delad professionsidentitet en reglerande funktion så att samarbete inte hotar enskilda yrkesgruppers jurisdiktion och legitimitet. Ett tredje scenario är att det sker en intradisciplinär utveckling det vill säga att nya yrkesgrupper skapas för att täcka in ett område som tidigare inte täckts in av en enda profession (D'Amour & Oandasan 2005, 9); man kan i det här fallet tänka sig att en ny slags elevhälsoarbetare etableras. Säkert är att när det gäller skolkuratorsyrket och det skolsociala arbete i dagens skola behövs mer forskning ur professionsperspektiv likaväl som andra perspektiv.■

Referenser

- Abbott, A. (1988) *The System of Professions. An essay on the division of expert labor*. Chicago: University of Chicago press.
- Akademikerförbundet SSR (2011) "Policy för skolkuratorer – Kvalitets-säkring av skolkuratorers elevhälsoarbete", www.akademssr.se (16/7 2011).
- Altshuler, S. J. & Webb, J. R. (2009) "School Social Work: Increasing the Legitimacy of the Profession". *Children & Schools* 31 (4).
- D'Amour, D. & Oandasan, I. (2005) "Interprofessional practice and interprofessional education: An emerging concept". *Journal of Interprofessional Care* 19 (2), 8-20.
- Andresen, A. et al (2011) *Barnen och välfärdspolitiken: Nordiska barndomar 1900-2000*. Stockholm: Dialogos.
- Backlund, Å. (2007) *Elevvård i grundskolan – Resurser, organisering och praktik*. Stockholm: Stockholms universitet, Institutionen för socialt arbete.
- Dellgran, P. & Höjer, S. (2003) "Forskning i praktiken. Om den seniora forskningens innehåll och socionomers forskningsorientering." I B. Bergseth (red.) *Socialt arbete. En nationell genomlysning av ämnet*. Stockholm: Högskoleverket.

Evertsson, L. (2002) *Välfärdsolitik och kvinnoyrken: organisation, välfärdsstat och professionaliseringens villkor*. Umeå: Umeå universitet.

Farr, J. (2004) "Social capital: A conceptual history". *Political Theory* 32 (1).

Fredlund, U. (1997) *Kuratorsverksamhet inom svensk sjukvård under 70 år: Glimtar och utvecklingstrender*. Stockholm: Svensk Kuratorsförening 1997.

Freidson, E. (2001) *Professionalism: The Third Logic*. London: Polity.

Gustavsson, U. & Tømmerbakken, N. (2011) *Sosialfaglig arbeid i skolen: Om samarbeidet mellom lærer og sosialarbeider*. Oslo: Kommuneforlaget.

Hjörne, E. & Säljö, R. (2008) *Att platsa i en skola för alla: Elevhälsa och förhandling om normalitet i den svenska skolan*. Stockholm: Norstedts.

Huxtable, M. (2010) "A Timeline of School Social Work". Newsletter for International Network for School Social Work. www.skolkurator.nu (16/8 2011).

Kelly, M. S. (2008) *The Domains and Demands of School Social Work Practice*. Oxford: Oxford University Press.

Koselleck, R. (2002) *The practice of conceptual history: Timing History, Spacing Concepts*. Stanford: Stanford University Press.

Larsson, A. (2010) "Mobbningsfrågan i förändring: Efterkrigstidens synsätt på skolbarns kamratliv". *Historisk tidskrift* 130 (2), 241–264.

Larsson, A. (2012) "Enhancing the social and psychological health of Swedish school children 1940–1980: children's needs and experts' competencies", paper presented at *European Social Science History Conference*, Glasgow 20120411–15.

Liljegren, A. (2008) *Professionellt gränsarbete – socionomexemplet*. Göteborg: Göteborgs universitet.

Molander, A. & Terum, L. I. (2008) *Profesjonsstudier*. Oslo: Universitetsforlaget.

Neymark, E. (1947) "P.M. angående skolkuratorsverksamheten". I SOU 1947:11 *Utredning och förslag rörande vissa socialpedagogiska anordningar inom skolväsendet*.

Peel, D. (2005) "Dual professionalism: facing the challenges of continuing professional development in the workplace?" *Reflective Practice* 6 (1), 123–140.

Prop. 1950:70 *Proposition angående riktlinjer för det svenska skolväsendets utveckling*.

Prop. 2001/02:14 *Hälsa, Lärande och trygghet*.

Prop. 2009/10:165 *Den nya skollagen – För kunskap, valfrihet och trygghet*.

SFS 2010:800 *Ny skollag*.

Skolverket (2010), "En ökning av elevvårdspersonal i grund- och

NU ÄR DET DAGS ATT ANMÄLA SIG TILL DROGFOKUS 2012!

Anmäl
dig
senast
1/10!

– en mötesplats för alla som arbetar med
alkohol-, narkotika-, dopnings- och tobaksfrågor.

Drogfokus 2012
arrangeras
i Norrköping
24-25 oktober 2012
på Louis De Geer
konsert och kongress.

drogFOKUS
nationell konferens om alkohol,
narkotika, dopning och tobak **2012**
www.drogfokus.nu

VI SES I NORRKÖPING!

Arrangörsgrupp 2012:

Centralförbundet för alkohol- och narkotikaupplysning (CAN), Dopingjouren, Kriminalvården, Läkemedelsverket, Regeringens ANDT-sekretariat, Rikspolisstyrelsen, Smittskyddsinstitutet, Socialstyrelsen, Statens folkhälsoinstitut, Statens institutionsstyrelse (SiS), Sveriges kommuner och landsting (SKL), Trafikverket, Transportstyrelsen, Tullverket samt Norrköpings kommun.

NORDENS BARN

– Tidiga insatser för familjer

Konferens i Stockholm
3–4 december
Clarion Hotel Stockholm

www.nordicwelfare.org/nordensbarn

 norden
Nordens Välfärdscenter

gymnasieskolan". www.skolverket.se/statistik-och-analys/statistik/grundskolan/las-mer/elevvardspersonal

Skolöverstyrelsen (1947) *Skolhygien*. Stockholm.

Skolöverstyrelsen (1953) *Utredning och förslag rörande skolkuratorsverksamheten vid högre skolor*. Stockholm.

Skolöverstyrelsen (1978) *Skolkurativt arbete. Mål, metoder och utveckling. Rapport*.

Sveriges skolkuratorers förening (2010) "Yrkesbeskrivning: En vägledning för skolkuratören" www.skolkuratoren.nu (17/8 2011).

SOU 1945:43 *Skolungdomens vägledning till yrke och utbildning*.

SOU 1947:11 *Utredning och förslag rörande vissa socialpedagogiska anordningar inom skolväsendet*.

SOU 1952:42 *Yrkesvägledningen och skolan*.

SOU 1974:53 *Skolans arbetsmiljö: Betänkande*.

SOU 1976:46 *Skolhälsovård*.

SOU 1997:116 *Barnkommitténs översyn*.

SOU 2000:19 *Elevvårdsutredningen: Från dubbla spår till elevhälsa*.

Vestin, M. (1991) *Femtio år med syo 1940/41–1990/91. Mål, program, verksamhet för svensk studie- och yrkesvägledning*. Stockholm: Skolöverstyrelsen.

Författare

Cristine Isaksson
är doktorand på Institutionen för socialt arbete vid Umeå universitet.

cristine.isaksson@socw.umu.se

Anna Larsson
är docent och universitetslektor i idéhistoria med utbildningsvetenskaplig inriktning på Institutionen för idé- och samhällsstudier vid Umeå universitet.

anna.larsson@idehist.umu.se

FREDRIKSDAL

Högländets Utredningshem AB

Fredriksdal är ett kvalificerat utredningshem med tillstånd att ta emot 24 personer för boende och öppenvård. Vår målgrupp är familjer med barn i åldern 0-13 år, blivande föräldrar utan barn samt familjer i öppenvård som socialtjänsten bedömer är i behov av utredning och behandling.

Målgruppen utgörs av familjer med sociala problem samt barn och vuxna med psykologisk och psykiatrisk, inklusive neuropsykiatrisk problematik.

Vårt kännetecken är en hög kompetensnivå med ett utredningsteam som samarbetat under många år med utredningsarbete. Vi har socionomer, pedagoger, förskollärare, sjuksköterska, vuxenpsykiater, vuxenpsykolog och barnpsykolog i teamet samt barnpsykiater och barnläkare knutna till verksamheten.

Kontakta oss för mer information

tel. 0380 - 261 10

www.utredningshem.se

Utredning – Behandling – Akut

Nanolfsvillan är beläget centralt i Finspång och har plats för 7 familjer som bor i egna lägenheter. Vi arbetar såväl med traditionella behandlingsplaceringar som med kortare, flexibla placeringar.

Nanolfsvillans grundläggande mål är att:

- Fullfölja de uppdrag vi åtar oss
- Barnens behov blir tillgodosedda
- Föräldrarna mobiliserar sina resurser

I Skandinavisk sjukvårdsinformations Kvalitetsindex fick Nanolfsvillan 8,7 av 10 möjliga poäng i den senaste mätningen.

Nanolfsvillan grundades 1986 och vi har idag ramavtal med 126 kommuner.

Nanolfsvillan
25 år!

1986-2011

www.nanolfsvillan.se • tel. 0122-159 89

ASI i retorik och praktik

TEXT: **LISA SKOGENS** FOTO: **NORDICPHOTOS**

Här diskuteras användningen av ASI i socialtjänstens arbete med missbruksvård och om instrumentet i sig kan ge kvalitetsförbättringar i arbetet, både i form av att möjliggöra gruppsammanställningar och som instrument i det direkta klientarbetet. Utgångspunkt för diskussionen är dels en studie där socialarbetare återger hur de värderar instrumentet och dels exempel på hur gruppsammanställningar görs på kommunnivå. Slutsatsen dras att det är av stor vikt att ASI användare är utbildade i att använda verktyget och att de är professionella socialarbetare, att ökad transparens och rättssäkerhet med hjälp av ASLinstrumentet troligtvis är avhängigt en bred användning samt att sammanställningar på gruppnivå riskerar att bli missvisande om ingen kontroll finns över vilka klienter som inte finns med i sammanställningen.

Addiction Severity Index (ASI) har under de senaste åren blivit det mest utbredda bedömningsinstrumentet inom svensk missbruks- och beroendevård. Svenska studier har dock uppmärksammat skillnader mellan retorik, det vill säga i vilken utsträckning instrumentet uppges användas, och praktik, i form av faktiskt användande (Alexanderson 2006, Abrahamson & Tryggvesson 2008, Björk 2010). Björk (2010) menar att denna diskrepans kan relateras till ASI som ett "löfte om ökad rationalitet" (a.a. s.36) och argumenterar att om bedömningsinstrumentet verkligen ska kunna bidra till ökad rationalitet i socialtjänsten måste problem med den praktiska användningen lyftas fram och diskuteras, vilket är syftet med föreliggande artikel. Här presenteras resultatet av en studie där socialarbetsares syn på instrumentets betydelse för arbetet med missbruksutredningar studerats inom FoU Nordost, Stockholms län. Vidare exemplifieras hur gruppsammansättningar med hjälp av ASI kan göras på kommunnivå. Med utgångspunkt i dessa praktiska exempel diskuteras bedömningsinstrumentets möjligheter och begränsningar inom socialtjänstens praktik, dels som professionellt verktyg i det direkta klientarbetet, dels som underlag för aggregerade sammansättningar. Diskussionen begränsas till användningen av ASI Grundintervjun.

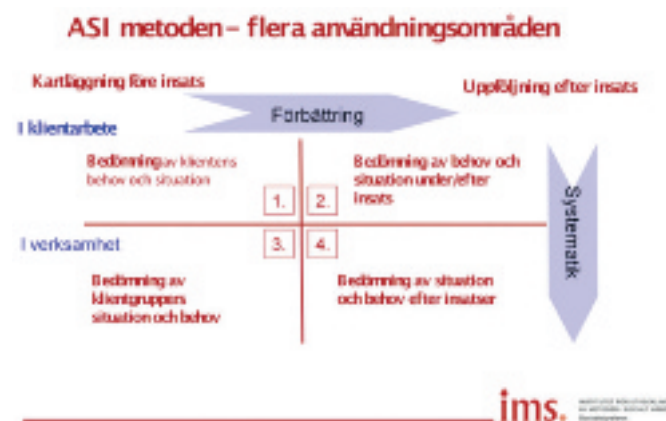
Socialstyrelsen har bidragit till utveckling och implementering av ASI inom svensk socialtjänst genom att översätta ASIinstrumentet, erbjuda utbildning och olika typer av metodstöd, samt genom att utföra revisioner av instrumentet och den tillhörande manualen (Andréasson et al 1996, Andréasson et al 2003, Nyström, Sallmén & Öberg 2005, Nyström, Zingmark & Jäderland 2009). Man har också varit delfinansiär i ett projekt med målet att tillhandahålla referensmaterial och normdata, dels från missbruks- och beroendeheter som använder ASI-intervjun i reguljär verksamhet, dels från en normalgrupp utanför missbruksvården (Armeliu s et al 2009, Armeliu s & Armeliu s 2009).

Implementeringen av ASI har ytterligare stimulerats av de möjligheter för svenska kommuner att söka medel för utbildning och metodutveckling via Länsstyrelsen som erbjudits under flertalet år. Även den utbildningsstatsnäsning som gjorts inom FoU Nordosts kommuner, och som möjliggjort det empiriska materialet i artikeln, har genomförts med Länsstyrelsemedel.

finns frågor där klient och intervjuare ska skatta klientens problem eller hjälpbehov.

För att använda ASI-intervjun krävs utbildning omfattande tre kursdagar. Grundintervjun beräknas, för en "kunnig och van intervjuare" (Nyström, Zingmark & Jäderland 2009, s.10), ta ca 60 minuter och uppföljningsintervjun beräknas till ca 30 minuter. Den svenska ASI-versionens reliabilitet har testats i en studie på 39 patienter vid Beroendecentrum i Stockholm (Nyström et al 2010). I studien har intervjuarskattningarna en tillfredställande och något högre reliabilitet¹⁾ än i jämförbara internationella studier. Författarna gör tolkningen att skillnaden kan relateras till svenska ASI-utbildningens kvalitet. Reliabiliteten för patientskattningarna är lägre än för intervjuarskattningarna²⁾ men bedöms också som tillfredställande.

I sitt arbete med att införa ASI-metoden inom svensk missbruksvård har Socialstyrelsen framfört argument som sammanfattas i *figur 1*.

Figur 1. Modell som har använts av Socialstyrelsen vid bland annat chefsutbildningar i ASL. (Källa: Socialstyrelsen)

Socialstyrelsen har argumenterat för att ASI-metoden kan användas i individuellt klientarbete både som instrument för initial bedömning av hjälpbehov och till uppföljning av insats, vilket illustreras av de två översta rutorna i figuren. I figurens nedre rutor beskrivs att metoden kan användas för verksamhetsutveckling. Där menar man att om ASI används med viss systematik i en verksamhet kan det också ge beskrivningar av aktuell klientgrupp som kan användas för fortsatt planering samt utgöra underlag för uppföljning och utvärdering av verksamheter (Nyström et al 2005, Socialstyrelsen 2007).

Studier och uppföljningar som hittills gjorts visar att endast delar av klientgruppen, ofta mindre än hälften, intervjuas med hjälp av grundintervjun i ASI och att uppföljande intervjuer görs med endast en bråkdel av klienterna (Alexanderson 2006, Fäldt 2007, Abrahamson & Tryggvesson 2008, Björk 2010, Klint 2010). Olika anledningar som anges till varför intervjuerna inte används i högre utsträckning, trots en välvillig inställning till instrumentet hos chefer och användare,

¹⁾ Studien har en test-retest design . Reliabiliteten för intervjuarskattningar mäts med korrelationsmättet *intraclass correlations coefficient (ICC)* och ligger för de olika livsområdena mellan 0.74 – 0.95.

²⁾ ICC-värdena för de olika livsområdena, både vad det gäller skattning av problem och behov inom varje område, ligger mellan 0.42 – 0.06.

re, är till exempel personalomsättning, arbetsbelastning och bedömningar att instrumentet inte är lämpligt för alla klienter (Alexanderson 2006, FoU Nordväst 2008, Abrahamson & Tryggvesson 2009).

Vad gäller uppföljningsintervjun rapporteras oklarheter angående när och i vilken utsträckning de ska göras, till exempel om uppföljning ska göras i samband med avslutad insats eller efter en fastställd tidsrymd och om klienter som inte längre har kontakt med enheten ska uppsökas. Användning av uppföljningsintervjuerna framstår mer som en "ambition och allt mindre som en faktisk praktik" (Abrahamson & Tryggvesson 2009, s. 77).

Ovanstående svenska studier och utvärderingar som gjorts har rest tvivel om att ASI kan fungera rationellt i den utsträckning som utlovas, till exempel på grund av den låga användningsgraden. Liknande resonemang har tidigare förts mellan forskare då resultaten av hur ASI använts i övriga delar av Europa jämförts och diskuteras. I en sammanfattande artikel om denna diskussion kallar Stenius & Room (2004) detta för metafunktionerna med ASI. De menar att funktionen med ASI är just utloandet om bättre kostnadseffektivitet, vetenskaplig legitimitet, med mera inom missbruksvården.

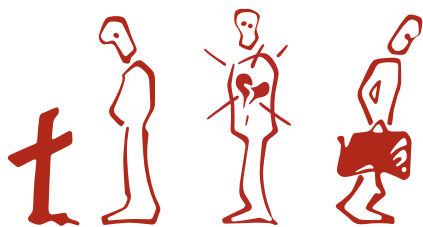
Diskrepans mellan inställning och användning - förklaringar och dess konsekvenser

Vilka förklaringar ges till att den positiva inställning till instru-

mentet som rapporteras i flera studier inte åtföljs av en hög användning? I flera av studierna har resultaten analyserats ur organisationsteoretiska perspektiv (Alexanderson 2006, Abrahamson & Tryggvesson 2008, Björk 2010). Alexanderson (2006) använder en bred teoriram där flera organisationsperspektiv ingår. Varför ASI inte användes i högre utsträckning i hennes studie om implementeringen av ASI i fyra kommuner analyseras med hjälp av de implementeringsteoretiska begreppen *förstå, kunna och vilja* (Vedung 1998). Alexanderson menar att socialarbetare i studien generellt förstod innebörden av och syftet med ASI (Alexanderson 2006, s.243) och att de hade god kunskap i form av utbildning och erfarenhet. Vidare menar hon att respondenterna, förutom i undantagsfall, hade viljan att genomföra ASI. Däremot rapporterades brist på tid och hög arbetsbelastning som hindrande faktorer (a.a., s.244).

Alexanderson menar att upplevelsen av tidsbrist inte kunde relateras till arbetsbelastning i form av antalet klientärenden utan snarare till strategier som utvecklas inom arbeten i människovårdande organisationer (Hasenfeldt 1983). Människovårdande organisationer kännetecknas av att man arbetar med komplexa problem och begränsade resurser. Utifrån teori om gräsrotsbyråkrater med ett handlingsutrymme (Lipsky 1980) ser Alexanderson flera tänkbara förklaringar till socialarbetarnas upplevelse av hög arbetsbelastning. Eftersom det hela tiden finns en ny tillströmning av ärenden

Vill du hjälpa människor i sorg?

Vi erbjuder kurser i hur du möter och hjälper andra i sorg, kris och förändringsprocesser vid dödsfall, sjukdom och andra förluster.

Certifieringskurs - Hjälpa andra

Stockholm 24-28 sep, 22-26 okt alt. 19-23 nov

Malmö 8-12 okt

Göteborg 5-9 nov

Arvidsjaur 26-30 nov

08-33 50 40

www.sorg.se

SVENSKA INSTITUTET FÖR
Sorgbearbetning

»De såg det friska i mig«

KLIENT PÅ IRIS UTVECKLINGSCENTER

Sedan 1986 erbjuder vi individuell behandling för människor med läkemedelsberoende/missbruk och psykisk ohälsa. Vi finns i Mullsjö, Enköping, Stockholm, Göteborg, Jönköping och Hestra. Läs mer om oss och våra behandlingar på www.irisutvecklingscenter.se.

Iris
UTVECKLINGSCENTER

kan uppfattningen av hög arbetsbelastning utgöra en strategi för att skydda sig mot ännu högre arbetsbelastning. Det finns helt enkelt inget incitament att snabbt avsluta ärenden eftersom de genast ersätts av nya. Hon diskuterar vidare att en upplevd arbetsbelastning kan relateras till det relativt stora handlingsutrymme som finns i arbetet kombinerat med brist på stöd och reella handlingsalternativ som kan leda till en diskrepans mellan det socialarbetarna gör och det de tycker att de borde göra (a.a., s.246).

I en analys av den uppföljning som gjorts i åtta kommuner inom Stockholms län (Björk 2010) ses införandet av bedömningsinstrument inom missbruksvården ur ett nyinstitutionellt perspektiv, där organisationer inte ses som en isolerad rationell aktör utan i hög grad påverkad av omgivningen (Røvik 2000, Johansson 2002). Björk använder sig av det teoretiska begreppet *lösa kopplingar* (Weick 1976, Meyer & Rowan 1977). Lösa kopplingar mellan organisationers beslut och handlingar möjliggör att generella beslut som tagits på en högre nivå kan anpassas till en lokal nivå. Björk ifrågasätter om de lösningar som ofta framförs vid implementeringsproblem i form av bättre styrning, mer tid och mer resurser är fruktbara i detta fall (Björk 2010, s.36). Han menar att förklaringarna istället finns att finna i starka krav på ökad evidensbaserad av det sociala arbetet där ASI fyller en legitimitetskapande funktion. Införande av ASI visar upp en bild av ett positivt förändringsarbete, därav den välvilliga inställningen till instrumentet. Den lösa kopplingen till praktiken gör att man kan behålla en positiv inställning till instrumentet samtidigt som användningen, på grund av en mer komplex verklighet, fortsätter att ligga på en relativt låg nivå.

Både Alexanderson och Björk använder sig av organisationsteoretiska perspektiv men där Alexanderson lägger tyngdpunkten i sin analys på faktorer inom organisationen fokuserar Björk mer på faktorer utanför organisationen. Dessa skilda fokus får olika konsekvenser för hur man ska se på instrumentet. Alexandersons fokus på inomorganisatoriska faktorer riktar uppmärksamheten mot åtgärder för att hantera faktorer som hindrar mer utbredd användning av ASI. Björks fokus innebär en mer kritisk hållning till instrumentet, den låga användningen är rationell eftersom instrumentet inte alltid passar i den verklighet som är betydligt "stökigare" än i den ideala modellen. Konsekvensen blir då en större acceptans för en lägre användningsnivå.

Abrahamson och Tryggvesson (2008, 2009) intar en mellanposition mellan Björk och Alexanderson. De förhåller sig kritiska till hur väl anpassat instrumentet är till den verksamhet som bedrivs inom kommunal missbruksvård samtidigt som de pekar på hinderande faktorer som till exempel hög personalomsättning. Även de använder begreppet *lösa kopplingar* och ser legitimitetskapande funktioner som bidragande orsaker till ett retoriskt anammande av ASI kombinerat med relativt låg användning av instrumentet i de två kommuner de studerat. Med stöd från nyinstitutionell organisationsteori menar de att omgivningens stöd är viktigare för en organisations överlevnad än att leva upp till tekniska krav på effektivitet (Johansson 2002). Om krav från olika intressenter i omgivningen är motstridiga kan detta lösas genom att skapa lösa kopplingar mellan det man säger att man gör och det man faktiskt gör. I studien framkom att det inte fanns någon struktur för att kontrollera om och i så fall hur ASI användes i undersökningskommunerna. De menar då att "så länge resultaten inte efterfrågas och i grund och botten inte verkar behövas för beslutsfattande är det

lätt att förstå att användningen inte blir mer omfattande och att ASI:s potential inte utnyttjas" (Abrahamson & Tryggvesson 2008, s.82). De hinder för en mer systematisk användning av ASI som framkommit definieras som strukturella och organisatoriska. Hög personalomsättning och relativt få intervjutillfällen pekas ut som faktorer som försämrar möjligheter att hålla en hög kvalitet på intervjuerna.

ASI som professionellt verktyg

Även ASI som professionellt verktyg har studerats i flera undersökningar. I beskrivningen nedan fokuseras på det som i Socialstyrelsens ideala figur (figur 1) ryms inom vänster övre fält, det vill säga användningen av ASI som hjälpmedel för socialarbetarens bedömning av den enskilde klientens behov och situation. Hur ser de som prövat verktyget på möjligheterna med ASI i detta hänseende?

Wikström & Lindberg (2006) har utvärderat användningen av ASI i fyra kommuner. I en av kommunerna uppfattades ASI som ett hjälpmedel för utredningsarbetet i enklare ärenden. I åtta kranskommuner till Stockholm gjordes under 2008 en uppföljning av implementeringen av ASI (FoU Nordväst 2008). Inom uppföljningen gjordes en gruppintervju med den verkställande projektgruppen under implementering av ASI i kommunernas missbruksvård. Frågor ställdes till projektgruppen om deras kollegors uppfattning om ASI i utredningsarbetet. Till övervägande del var intervjudeltagarna överens om att det var ett bra redskap i utredningsarbetet. Några upplevde det dock som tidskrävande i förhållande till "traditionella" utredningsmetoder. Vissa uttryckte oro för att instrumentets kartläggning av behov inom livsområden där man inte förfogar över resurser eller insatser väcker förhoppningar hos klienten som inte kan infrias (a.a.s.54).

I en fallstudie om ASI-användningen i två län har Abrahamson & Tryggvesson (2008) gjort intervjuer med politiker, chefer och handläggare/behandlare. I redovisningen av resultaten blandas oftast de intervjuades uppfattningar om instrumentet, vilket ibland gör det svårt att särskilja användarnas uppfattningar från chefernas. De flesta informanterna tycker att intervjun stödjer socialarbetaren, ökar dennes professionalisering och bringar en trygg struktur i arbetet. Vidare lyfter man fram rättssäkerhetsperspektivet. Dessutom poängteras att metoden underlättar relationsskapande och ger mer information än man tidigare fått (a.a., s. 47). De negativa aspekter som lyfts fram är att med ett alltför "nitiskt" användande av ASI-intervjun får grupper av klienter med till exempel insatser på olika håll göra för många ASI; de blir trötta på att bli utredda och upplever att de inte har någon direkt nytta av intervjun. Risken att ASI-intervjun ger ett falskt intryck av att minska utrymmet för subjektivitet framförs också.

I två svenska studier som har gjorts om klienters acceptans av bedömningsinstrument inom socialtjänsten har man tagit avstamp i ASI-intervjuns påverkan på relationen till socialarbetaren och klienternas förtroende för socialtjänsten (Engström 2005, Engström & Armelius 2002). Resultaten visade sammantaget att klienterna i mycket stor utsträckning accepterade ASI-intervjun och att den uppfattades som ett positivt inslag i socialtjänsten. I en påföljande studie jämfördes klienternas uppfattning om den *terapeutiska alliansen* (Luborsky 1984) mellan socialarbetare och klient mellan en grupp klienter där ASI-intervjun användes i utredningssamtal och en grupp där inget standardiserat utredningsinstrument alls användes.

des (Engström, 2005). Studien visade inga skillnader mellan grupperna i detta avseende.

FoU Nordost - studiens sammanhang

Under åren 2006 och 2007 utbildades, via Länsstyrelsemedel, personal inom socialtjänstens arbete med missbruk i ASI, MI och AD-DIS³⁾ i FoU Nordosts kommuner (Danderyd, Lidingö, Norrtälje, Täby, Vallentuna, Vaxholm och Österåker). Artikelförfattaren projektanställdes av FoU Nordost för att följa upp och utvärdera projektet. Artikelns empiriska data finns mer utförligt presenterade i den rapport där projektet följs upp och utvärderas (Skogens 2011).

Implementering

FoU Nordosts kommuner ligger i Stockholms län och har ett sammanlagt invånarantal på drygt 260 000. Vaxholm (ca 11 000 invånare) är den minsta kommunen och Täby (ca 63 000 invånare) är störst. Då projektet inleddes befann sig kommunerna vid mycket skiftande utgångspunkter. I en kommun fanns ASI-intervjun etablerad som arbetsverktyg sedan våren 2005. Kommunen gjorde också, med hjälp av det webbaserade datorstödet ASInet⁴⁾, sammanställningar om kommunens klienter på gruppnivå från och med år 2006. I ytterligare två kommuner fanns ASI-utbildad personal på beroendemottagningarna. I en kommun hade enstaka handläggare inom myndighetsutövande enhet ASI-utbildning sedan 2006. Bland övriga tre kommuner fanns ingen ASI-utbildad personal. Utbildningssatsningen i ASI inleddes under 2007 och avslutades i april 2008.

I vilken utsträckning används ASI-instrumentet vid missbruksutredningar i de undersökta kommunerna?

Information om i vilken utsträckning ASI-intervjun används i utredningsarbetet under åren 2008 – 2010 har samlats in genom ASInet och från enhetschefer eller motsvarande. En fullständig redogörelse finns i projektets slutrapport (Skogens 2011). Sammanfattningsvis ökade kommunernas användning av ASI grundintervjun i missbruksutredningar mellan år 2008 och 2009 men minskade år 2010. Täby kommun, som använde ASInstrumentet även innan utbildningssatsningen, är den kommun som utan jämförelse använder instrumentet mest; under 2009 som var "toppåret" användes ASI grundintervjun i 57 procent av de utredningar som utfördes i Täby för att utreda vårdbehov enligt SoL eller LVM. I övriga undersökta kommuner varierar användandet under åren 2009 och 2010, d.v.s. när utbildningssatsningen var helt genomförd, mellan 21 procent som högst och 2 procent som lägst. Redovisningen ovan baserar sig på antalet ASI-intervjuer som fanns inlagda i ASInet vilket innebär att användandet kan vara något högre om inte alla gjorda intervjuer förs in i datasystemet.

De skäl som anges till att ASI inte används anges vid en rundringning till enhetschefer vara personalomsättningar, att man inte gjorde ASI-intervjuer med till exempel unga klienter (där man istället använde ADAD), "välkända" klienter som ej själva är intresserade

av behandling men där en kontakt hålls, klienter som tidigare gjort intervju och där man istället använder uppföljningsintervju samt klienter som ej samarbetar vid LVM-beslut.

Intervjustudien - metod och genomförande

Intervjustudien baserar sig på åtta semistrukturerade intervjuer med lika många socialarbetare (i det följande kallade respondenter/socialarbetare) som under utbildningssatsningen eller tidigare gått ASI-utbildning.

Under intervjun användes en intervjuguide med teman som fokuserade på socialarbetarnas uppfattningar om – eventuella - fördelar och nackdelar med instrumentet. Intervjuerna genomfördes under slutet av 2008 och början av 2009. Alla sju kommunerna finns representerade. Intervjupersonerna kontaktades efter det att enhetschefer eller motsvarande i respektive kommun gett en lista på namn på medarbetare inom kommunen som hade erfarenhet av att arbeta med ASI. Listorna varierade från endast ett namn till att utgöra hela arbetsgruppen. I två fall gjordes specifika selektioner; en person valdes ut att ingå pga en känd relativt skeptisk inställning till instrumentet kombinerad med lång erfarenhet. Den person som var engagerad i att göra sammanställningar för Täby kommun och varit mycket drivande i etablerandet av instrumentet valdes bort i samråd med kommunens enhetschef. I övrigt var det styrande urvalskriteriet att alla kommuner skulle finnas representerade. Alla respondenter informerades om att deras deltagande var helt frivilligt.

Åtta socialsekreterare tillfrågades och tackade ja till att delta. Intervjuerna genomfördes på respondentens arbetsplats. Sju intervjuer ljudinspelades. En respondent avböjde ljudinspelning och under den intervjun fördes istället anteckningar. Intervjuerna varade 20-44 minuter. Under alla intervjuer har också värderande frågor ställts, till exempel, blir det "bättre" socialt arbete med ASI, är ASI-verktyget "viktigt" för arbetet. Respondenterna har ombetts att förklara och motivera värderande svar.

Beskrivning av respondentgruppen

Alla respondenter arbetade som socialsekreterare med myndighetsutövande uppgifter, i form av missbruksutredningar och uppföljning av behandlingsinsatser. Flera hade utöver det också andra uppgifter. Respondenterna hade gått ASI-utbildning ett till fyra år före intervjun. En respondent har gjort tre intervjuer, fyra stycken har gjort 5-15 intervjuer, övriga tre har gjort mer än 25 intervjuer. Sex stycken använder ASI systematiskt (för alla klienter där det bedöms möjligt). Sex stycken använder ASInet.

Respondenterna hade arbetat med nuvarande arbetsuppgifter mellan ett och sex år. Deras erfarenhet av annat socialt arbete är som kortast sex månader och som längst över 20 år. Majoriteten av respondenterna har arbetat över eller strax under tio år inom en stor variation av områden inom socialt arbete. Flera av respondenterna använde också andra instrument, till exempel ADDIS och DOK.

Respondentgruppens selektion

Studien baserar sig huvudsakligen på åtta intervjuer med lika många socialarbetare i FoU Nordosts kommuner. Ovan har de olika kommunernas erfarenheter av att använda ASI beskrivits som varierade när utbildningssatsningen inleddes. Denna variation gäller även efter utbildningssatsningen vilket gör att vissa av de intervjuar-

³⁾ ADDIS, *Alkohol Drog Diagnos InStrument*, är ett strukturerat intervjuformulär för bedömning/diagnos av alkohol- och drogproblematisering enl. ICD-10 och DSM-IV:s diagnoskriterier. (ADDIS, 2007)

⁴⁾ ASInet är ett webbaserat datorstöd med inmatningsmodul vilket innebär dels att ASI-intervjun kan matas in "direkt på skärmen" istället för i ett pappersformulär, dels att intervjun läggs in i en databas.

Tabell 1. Förteckning av respondenternas uttalanden om fördelar och nackdelar/risker.

Fördelar; 29 uttalanden	Risker/nackdelar; 19 uttalanden
Klientrelationen/Professionalitet – Strukturerad dialog, (avser ej skattningarna) – "gratis kontakt" eftersom man för in lite på sidorna – Ångestdämpande för psykiskt dåliga klienter. – Skapar trygghet för intervjuaren och därmed för klienten – Får fram mer information som också är relevant för utredning och beslut – Bättre kommunikation – Socialarbetaren blir öppnare och tydligare genom att via skattningarna redovisa för klienten hur man uppfattar problem-ställningarna – ställer frågor som man annars ej skulle ha ställt, socialsekreteraren styr inte genom att sortera bort vissa frågor. – Mer konkret tid med klienten – Ökar kontaktytan	Klientrelationen/Professionalitet – För en del ett hinder, tar bort mycket av den kontakt man vill skapa från början – Ångestskapande – Kontakten blir mindre känslös, mer fyrkantig, jag vet inte om det är bra eller dåligt – Påbud uppifrån inte bra, viktigt att få välja – Ej etiskt att samla in information från klienten som tas in av andra skäl, t.ex. forskning, som inte är direkt riktade till att hjälpa klienten. – Klienten har rätt att få något tillbaka – Genom strukturen riskerar man att missa nyanser och viktiga saker om man inte är tillräckligt lyhörd
Effektivitet – Ger mer information snabbare "<i>får mer information så att man kan börja där det brinner</i>". – Gör att man snabbt kan sätta igång och jobba – Bra att använda i gamla ärenden då man kört fast – Spar tid – Mer (viktig) information med ASI, mer systematisk information om missbruk – det hjälper mig att få en bra bild av en person – Tidsbesparande med vissa klienter – Mer strukturerade samtal – Aha-upplevelse för klienten – Snabbare fram till insats – Kan snabbare närma sig känsliga ämnen	Effektivitet – "<i>oeconomiskt då jag hade bedömningen klar för mig innan</i>" – Tar tid – Tar lång tid med vissa klienter – Risk att komma för snabbt fram till beslut, ligger flera steg framför klienten, har bråttom till en lösning. Kan bli för teknisk – Snabbare fram till insats vilket inte alltid är bra eftersom koll av motivation över tid är viktig
Rättssäkerhet – Alla får samma frågor vilket är bra – Mer rättssäkert om det blir lika för alla – Får fram information (som är viktig för utredningen för att jobba vidare, men inte för beslutet i den konkreta utredning som diskuteras under intervjun) som man annars riskerar att missa, konkreta frågor om ganska känsliga saker kan göra det lättare att svara. Man får hjälp med att ställa rätt frågor – Jämförbara utredningar – Mer rättssäkert – Blivit mer noggrann med vad jag skrivit i utredningen sedan jag börjat med ASI – Våra utredningar mer lika mellan olika handläggare, kan snabbt få överblick i en annan handläggares utredningar – Vi uttalar oss i mindre utsträckning om människor på lösa grunder	Instrumentspecifik kritik – För klumpigt, passar ej alla klienter – Litar ej på skattningen "<i>det är så olika från dag till dag hur dom känner sig</i>" – Klienterna säger, "jag svarar lite som jag tror dom vill" – Lite fyrkantigt, kan bli lite mycket eftersom vi också använder ADDIS – <i>Skattar jättehögt om dom mår dåligt just den dan</i> – Skattningarna svåra, "<i>inte riktigt hemma i det</i>" – Kan bli lite larvigt ibland – Tradigt att gå igenom alla livsområden när man vet att det inte "finns nåt"

de socialsekreterarna var de enda med tillräcklig erfarenhet av ASI för att vara aktuella för studien. Andra arbetade i kommuner där användandet är etablerat sedan länge.

För att det ska vara meningsfullt att göra intervjuer måste dessa göras med socialarbetare som har erfarenhet av instrumentet. Det innebär möjligen att de intervjuade är de som varit mest intresserade av, och positivt inställda till, att använda instrumentet. I så fall utgör de en selekterad grupp. Omvänt är det då möjligt att de som förhåller sig mer kritiska till instrumentet av denna anledning inte börjat använda instrumentet och därmed inte kunnat bli aktuella för intervju. Trots detta möjliga selektionsproblem ger studien information om hur de som använt instrumentet uppfattar dess värde och intrycket är att en nyanserad bild av användandet träder fram. Vissa av de intervjuade socialarbetarna har varit ganska "svalt" in-

ställda till instrumentet; de har prövat det och i stort sett funnit det ganska ointressant eftersom de inte anser att det tillför något i deras arbete, andra lägger stor vikt vid instrumentets betydelse för arbetet.

Studien baserar sig på ett relativt litet antal intervjuer. I intervjuerna finns dock variationer i både inställning och organisatorisk kontext för de intervjuade. Det redovisade materialet visar även på både variationer och likheter i de uttalanden som gjorts vid intervjuerna. Datamaterialet bör därmed utgöra en tillräcklig grund för artikelns syfte; att lyfta fram och diskutera de möjligheter och problem som ASI-instrumentet kan tänkas ha i praktiskt socialt arbete.

Resultat

Den redogörelse som finns i tabell 1 omfattar alla för- och nackdelar som respondenterna tagit upp vid intervjuerna och är sorterade

under fyra teman. Varje punkt står för ett enskilt uttalande av en respondent. Det innebär att flera av uttalandena liknar varandra men ger en översikt över om uttalanden har tagits upp av en eller flera respondenter. Det bör poängteras att detta inte säger något om hur viktigt respondenten tycker att just detta uttalande är. Uttalandena är redigerade och endast då texten är kursiverad utgör de direkta citat.

Flera respondenter säger att ASI ger en strukturerad dialog som främjar kommunikation, trygghet och öppenhet i kontakten med klienten. Två typer av uttalanden finns som negativ och positiv variant, dels att användandet av ASI-instrumentet både kan skapa ångest och dämpa ångest hos klienter samt dels att det kan öka kontaktytan eller verka hindrande i skapande av kontakt. Respondenterna har specificerat både fördelar och nackdelar/risker för arbetet på temat *klientrelationen/professionalitet* men sammantaget verkar instrumentet främja klientrelationen. En negativ aspekt berör det oetiska i att be klienten om information som inte direkt relaterar till klientens egen utredning. De påpekanden om klientrelationen som gjorts i tidigare studier är att instrumentet bringar en trygg struktur i arbetet och underlättar relationsskapande (Abrahamson & Tryggvesson 2008), att alla frågor kan väcka förhoppningar om hjälp och resurser som inte kan infrias (FoU Nordväst 2008).

Under temat *effektivitet* dominerar positivt laddade uttalanden. Även om uttalanden finns om att ASI tar tid, vilket också framförts i FoU Nordvästs studie (2008), överväger uttalanden om att det sparar tid. Generellt verkar ASI-instrumentet öka möjligheterna för mer information på kortare tid. Detta ger i sin tur möjlighet till snabba ageranden. Bland de uttalanden som sorterats in under den negativa delen av temat effektivitet finns några som också är knutna till professionaliteten. Två respondenter har påpekat att snabbheten i sig själv kan innebära att utredningsprocessen går *för* fort. Dels hinner klienten inte med i processen, dels minskar möjligheten att pröva motivation hos klienten över tid.

Inom temat *rättssäkerhet* ryms enbart fördelar med instrumentet. Här betonas att socialarbetaren får hjälp att täcka nödvändiga områden, utredningarnas utformning varierar mycket mindre beroende av den enskilde socialarbetaren och den enskilde klienten. Det gör utredningarna mer tillgängliga, jämförbara och tolkningsbara både för klienter och för andra socialarbetare. Även i tidigare studier har rättsäkerheten lyfts fram som en fördel även om en viss risk för ett falskt intryck av att utrymmet för subjektivitet minskar uttrycks (Abrahamson & Tryggvesson 2008). Under *instrumentspecifik kritik* tas risker och nackdelar upp som respondenterna konkret kopplar till ASI-intervjuns utformning. Här kommenteras att instrumentet kan kännas klumpigt och fyrkantigt men främst uttrycks skepticism riktad mot skattningsskalorna i ASI-intervjun. Flera respondenter uppfattar klienternas skattningar som instabila. Några framhåller att klienter själva vittnat om att skattningarna kan variera från dag till dag.

Även om uppfattningarna om ASI-verktygets betydelse och värde varierar mycket så har samtliga intervjuade respondenter en i grunden positivt färgad inställning till verktyget i bemärkelsen att alla anser att verktyget är användbart i *vissa situationer*. Studien bekräftar därmed en relativt positiv hållning som redovisats i tidigare svenska studier.

Exemplet Täby kommun

Täby kommun används som ett praktiskt exempel på det som i Socialstyrelsens modell (figur 1) beskrivs som en ökad systematik i

socialtjänstens arbete, d.v.s. att kartlägga klientgruppers situation och behov.

Täby kan sägas ha nästan så goda förutsättningar som det är möjligt för att använda ASI-instrumentet. Det är en stor kommun, vilket är en förutsättning för att gruppssammanställningar ska vara meningsfulla och ge information utöver det som socialarbetarna redan vet om sina klienter (Alexanderson 2006). Man har använt instrumentet sedan år 2005 och har också deltagit i forskningsprojekt om instrumentets användning. Personalgruppen är positivt inställd till instrumentet och är engagerad i att aktivt använda detta. Organisatoriska förutsättningar ges till exempel genom avsatt tid varje vecka för att diskutera användningen av instrumentet. Kommunen har under flera år sammanställt statistik om klienterna med hjälp av data från ASI-intervjuerna. Den som ansvarar för sammanställningarna arbetar också som utredande socialsekreterare och har därmed god kännedom om hur instrumentet används i just denna kommun.

Här finns således både en lokalt stark kontroll över vad gruppssammanställningarna egentligen innehåller samt också en lokal anpassning av användandet för att instrumentet ska passa in för verksamheten. Troligtvis är dessa ingredienser viktiga för möjligheterna att göra användbara sammanställningar inom kommunernas reguljära verksamhet.

Täby har gjort sammanställningar och registrerat bortfall och har därmed kontroll över vilka klienter man gör ASI intervjuer med. Om man tar år 2008 som exempel innebär det följande:

Totalt gjordes 92 SoL- och LVM utredningar i kommunen. I 39 av dessa utredningar användes ASI-grundintervjuer som utredningsinstrument. Vid 26 av de utredningar som öppnades användes ASI-uppföljningsintervju istället för grundintervjun (troligtvis för att klienten redan tidigare gjort grundintervjun). Sammanlagt 24 utredningar är ej gjorda med hjälp av ASI, det vill säga de utgör ett "bortfall". Orsaken till bortfallet är att klienten uteblir/avbryter kontakten (11), redan har utretts på annat sätt (7), har psykiska svårigheter att genomföra ASI-intervju (4) eller har ett aktivt missbruk (2).

Det innebär alltså 39 ASIgrund + 26 ASIuppföljning + 24 bortfall = 89 utredningar. Tre klienter har återaktualiserats. Återaktualiseringen innebär en ny utredning men ingen ASI-intervju och räknas heller inte in som bortfall och vi är därmed uppe i det totala antalet som redovisas ovan; 92 utredningar. Täby kommuns användning av ASI-materialet exemplifierar flera saker:

- Det går att använda data insamlat genom ASI-intervjuer för att göra sammanställningar.
- För att sammanställningen ska vara tolkningsbar och ge meningsfull information (för vilken klientgrupp gäller sammanställningen?) krävs kontroll över hur intervjuerna används samt över bortfallet.
- För att göra detta krävs resurser och intresse.
- När instrumentet använts under längre tid innebär det att flera klienter gjort intervjun. Täbys sätt att då använda uppföljningsintervjun som en grundintervju är antagligen ett rimligt sätt att hantera det på; genom att använda den kortare uppföljningsintervjun undviks i viss mån det som i tidigare studier har kallats "ASI-terror" (Abrahamson & Tryggvesson, 2010) där återkommande klienter får besvara ASI-frågorna gång på gång. På kommunnivå finns då fortfarande möjligheterna att göra sammanställningar, till exempel att slå ihop de klienter där uppföljningsintervjun använts som utredningsunderlag (till skillnad från att fungera som uppföljning) med de grundinter-

vjuer som använts som utredningsunderlag. Men här uppstår förstås problem så fort materialet ska ingå i större sammanställningar.

Diskussion

Syftet med föreliggande artikel är att lyfta fram och diskutera de möjligheter och problem som ASI-instrumentet kan tänkas ha i praktiskt socialt arbete. Detta görs med utgångspunkt främst i den intervjustudie och det enskilda exemplet som presenteras i artikeln.

ASI i klientarbetet – ett verktyg i socialarbetarens hand

I intervjustudien väger fördelarna med att använda ASI i utredningsarbetet tyngre än nackdelarna. Det finns dock ett brett spektra av hur viktigt man bedömer instrumentet vara i arbetet, från dem som menar att instrumentet varken gör till eller ifrån i arbetet och till dem som baserar en stor del av utredningsarbetet på instrumentet.

Det finns en konflikt mellan homogen användning, det vill säga för alla klienter där det är möjligt, och en mer individanpassad användning. Om instrumentet används i liten utsträckning, vilket svenska studier hittills visat (Alexanderson 2006, Abrahamson & Tryggvesson 2008, Björk 2010), resulterar inte användandet av ASI i större likhet i bemötande/bedömande mer homogena och transparenta utredningar, vilket i intervjustudien framförs som fördelar med instrumentet.

Respondenterna ger motsägelsefulla kommentarer om huruvida ASI tar tid eller spar tid. Om ASI används sällan förblir socialarbetaren ovan vid instrumentet vilket antagligen gör att intervjun både tar tid och blir av sämre kvalitet än för en tränad ASI-användare. Även här finns alltså något av en motsättning mellan individanpassning och homogena utredningar. Ett mer individanpassat klientarbete kan leda till att ASI-instrumentet används sällan och det i sin tur gör att användandet stannar på en nivå där det upplevs som tidsödande istället för effektivt.

Liksom i tidigare studier (Abrahamson & Tryggvesson 2008) menar respondenterna att instrumentet kan erbjuda en struktur som ger trygghet. En trygg socialarbetare har lättare att inge förtroende och hopp hos klienten. Å andra sidan kan socialarbetaren via instrumentet distansera sig från klienten och därmed försämrat möjligheterna till förtroendeskapande.

Även om ett bedömningsinstrument i sig själv har en godtagbar standard vad gäller validitet och reliabilitet är dess betydelse för kvaliteten i socialt arbete till större delen avhängigt den professionella användaren samt den organisation denne arbetar i. Det handlingsutrymme som socialarbetare har gör att yrkesskicklighet antagligen har större betydelse än den enskilda metoden eller instrumentet vilket bekräftas av behandlings- och psykoterapiforskning som visar att den specifika metoden oftast står för endast ca en femtedel av förklaringen av positiva behandlingsresultat (se t ex Lambert 1992, Hubble 1999) eller ännu mindre (Ahn & Wampold 2001).

En konklusion blir då att det är av stor vikt att användare av ASI dels är utbildade i att använda verktyget men också att de är professionella socialarbetare. Det torde också vara viktigt att användare har tillgång till kontinuerliga fortbildningssammanhang och/eller diskussioner med andra användare.

Ökad transparens och rättsäkerhet?

När det gäller transparens och rättsäkerhet, viktiga aspekter i utredningsarbetet, finns en uppenbar risk för en diskrepans mellan

retorik och praktik. Om intervjustudien presenteras separat från data över i vilken utsträckning ASI-intervjun används kan man göra tolkningen att ASI-instrumentet ökar transparens och rättsäkerhet. De intervjuade socialarbetarna verkade ju vara överens om detta, trots att man i övrigt hade en heterogen syn på instrumentet. Men detta gäller för de klienter *där intervjun använts*. I denna och i de tidigare studierna utgör den gruppen inte på långa vägar majoriteten av klienterna. Det är dessutom så att de klientgrupper som ofta räknas upp som ej lämpliga att intervjua med hjälp av ASI har det gemensamt att de tillhör de mest utsatta av socialtjänstens klientgrupper. Det kan innebära att de grupper där ASI inte används inte heller får del av en eventuell kvalitetsförbättring i form av ökad rättsäkerhet och transparens. Möjligheten finns dock att den struktur som socialsekreterare använder då de använder sig av ASI som utredningsinstrument "smitter av sig" även då de inte använder ASI och att olikheter i utformningen av utredningar minskar även där.

Sammanställningar av en minoritet av socialtjänstens klienter?

Exemplet Täby kommun visar att denna typ av sammanställningar på lokal nivå är möjlig men att mycket god kontroll över bortfall och hur intervjun används är nödvändig för att sammanställningarna ska ge meningsfull och användbar information. Täbys sätt att använda uppföljningsintervjuer som utredningsverktyg är rimligt för att hantera det som beskrivits som "ASI-terror" (Abrahamson & Tryggvesson 2010), det vill säga att klienter som återkommer inte ska behöva göra grundintervjun igen och igen. Samtidigt exemplifierar detta svårigheten med sammanställningar som överskrider kommungränser, eller för den delen olika arbetsplatsers gränser. För att inte tappa kontrollen över vad man sammanställer krävs en stark disciplinering av olika verksamheter, instrumentet måste användas på samma sätt på olika ställen. Ett av de argument som förts fram för att använda ASI är möjligheterna till sammanställningar vilket skulle innebära ett steg i riktning mot ökad evidensbaserad i arbetet i den bemärkelsen att det ökar kunskapen om den klientgrupp som arbetet inom missbruksvården riktar sig till.

Om sammanställningar görs utan kontroll över bortfall (se till exempel Klint 2010) samtidigt som endast en minoritet av de klienter som utreds för missbruk ingår i sammanställningar, riskerar dock sammanställningar av ASI-data att fungera direkt missvisande. Om bortfallet liknar det bortfall som finns redovisat i exemplet Täby kan man dessutom befara att det i bortfallsgruppen finns en övervikt av de klienter som kanske behöver socialtjänsten mest och att dessa således försvinner ur redovisad statistik. ■

Referenser

Abrahamson, M. & Tryggvesson, K. (2008) *Användning av bedömningsinstrument i missbruksvården – En nationell kartläggning och fallstudier av två län*. Stockholm: IMS. Socialstyrelsen.

Abrahamson, M. & Tryggvesson, K. (2009) *ASI – terror eller hjälp? Om socialtjänstens användning av standardiserade klientbedömningsinstrument i två kommuner*. I Billinger, K. & Hübner, L. (red) *Alkohol och droger. Samhällsvetenskapliga perspektiv*. Malmö: Gleerup.

ADDIS (2007) *Alkohol Drog Diagnos Instrument*. Östersund: 4M Konsult.

- Ahn, H. & Wampold, B.E. (2001) Where oh where are the specific ingredients? A meta-analysis of component studies in counseling and psychotherapy. *Journal of Counselling Psychology* Vol. 48, 3 pp. 251-257
- Alexanderson, K (2006) *Vilja kunna förstå: Om implementering av systematisk dokumentation för verksamhetsutveckling i socialtjänsten*. Akademisk avhandling. Örebro: Örebro universitet.
- Andréasson, S., Lindström, U., Armelius, B-Å., Larsson, H., Berglund, M., Rydberg, U., Zingmark, D. & Tengvald, K. (1996) *ASI – ett sätt att intervjua klienter i missbrukarvården*. CUS-skrift 1996:1, Stockholm: Socialstyrelsen.
- Andréasson, S., Lindström, U., Armelius, B-Å., Larsson, H., Berglund, M., Franke, A., Bergman, H., Rydberg, U., Zingmark, D. & Tengvald, K. (2003) *ASI – en strukturerad intervjumetod för bedömning av alkohol- och narkotikarelaterade problem*. Stockholm: CUS, Socialstyrelsen.
- Armelius, B-Å., Nyström, S., Engström, C., Brännström, J. (2009) *Referensmaterial för bättre användning av ASI-intervjun*. Stockholm: IMS, Socialstyrelsen
- Armelius, B-Å. & Armelius, K. (2009) *En naturalistisk studie av 14 000 svenska missbruksklienter baserad på Addiction Severity Index, ASI*. Rapport till missbruksutredningen (S 2008:4). Umeå: Institutet för klinisk psykologi i Umeå AB.
- Björk, A. (2010) *ASI och löftet om ökad rationalitet. Om användningen av Addiction Severity Index inom den kommunala missbrukarvården*. Masteruppsats. Stockholm: Institutionen för socialt arbete, Stockholms universitet.
- Engström, C. (2005) *Implementering och utvärdering av Addiction Severity Index (ASI) i socialtjänsten*. Akademisk avhandling. Umeå universitet, Institutionen för Psykologi.
- Engström, C. & Armelius, B-Å. (2002) Klienters acceptans av strukturerade intervjuer i socialtjänsten. *Nordisk Socialt Arbeid*. 4: 210-216.
- FoU Nordväst (2008) *Implementering av Addiction Severity Index (ASI) i åtta kommuner i nordvästra Stockholm – erfarenheter och resultat*. Slutrapport från ett tvåårsprojekt med medel från Länsstyrelsen. Sollentuna: FoU Nordväst i Stockholms län.
- Fäldt, J. (2007) Implementeringen av dokumentationssystem och behandlingsmetoder. I Fäldt, J., Storbjörk, J., Palm, J., Oscarsson, L. & Stenius, K. Vårdkedjeprosjektet. Tre utvärderingsperspektiv. Forskningsrapport 2/2007. Stockholm: Statens Institutionsstyrelse.
- Hasenfeld, Y. (1983) *Human service organizations*. Englewood Cliffs, N.J. : Prentice-Hall.
- Hubble, M. A., Duncan, B. L. & Miller, S. D. (1999) *The Heart & Soul of Change. What Works in Therapy*. American Psychological Association, Washington, DC.
- Johansson, Roine (2002) *Nyinstitutionalismen inom organisationsanalysen*. Lund: Studentlitteratur.
- Klint, J. (2010) *ASI – inget självspelande piano*. FoU Södertörns skriftserie nr 93/10.
- Lambert, M. J. (1992) Psychotherapy outcome research: Implications for integrative and eclectic therapists. I Norcross, J. C. & Goldfried, M. R. (red) *Handbook of psychotherapy integration*, s.94-129, Basic Books, New York.
- Lipsky, M. (1980) *Street-Level Bureaucracy. Dilemmas of the Individual Public Services*. New York: Russel Sage Foundation.
- Luborsky, L. (1984) *Principles of Psychoanalytic Psychotherapy. A Manual for Supportive Expressive Treatment*. Basic Books.
- McLellan, A.T, Cacciola, J.C Alterman, A.I, Rikon S.H., & Carise, D. (2006). The addiction severity index at 25: Origins, contributions and transitions. *The American journal on addiction*, 15, 113-124.
- Meyer, John W & Rowan, Brian (1977) Institutionalized Organizations: Formal Structure as Myth and Ceremony. *American Journal of Sociology*, 83(2), 340-363.
- Nyström, S. Sallmén, B. & Öberg, D. (2005) *Beslut på bättre grunder – en handbok för ASI-användare*. Stockholm: IMS. Socialstyrelsen.
- Nyström, S. Zingmark, D. & Jäderland, A. (2009) *ASI-manualen – anvisningar till ASI Grund och ASI Uppföljning*. Stockholm: IMS, Socialstyrelsen
- Nyström, S., Andrén, A., Zingmark, D. & Bergman, H. (2010) The reliability of the Swedish version of the Addiction Severity Index (ASI) *Journal of Substance Use* Vol 15, 5 pp.330-339.
- Røvik, Kjell Arne (2000) *Moderna organisationer. Trender inom organisationstänkandet vid millennieskiftet*. Malmö: Liber.
- Skogens L. (2011) *Uppföljning och utvärdering av användning av ASI inom socialtjänstens missbruksenheter i nordostkommunerna i Stockholms län*. FoU-rapport 18/2011 FoU Nordost. www.founordost.se
- Socialstyrelsen (2007) *Nationella riktlinjer för missbruks- och beroendevård*.
- Stenius, K. & Room, R. (2004) Measuring "addiction" in Europe: The diffusion of the Addiction Severity Index, and its purposes and functions. *Journal of Substance Use*, 9 (3-4): 105-119.
- Vedung, E. (1998) *Utvärdering i politik och förvaltning*. Lund. Studentlitteratur.
- Weick, Karl E. (1976) Educational organizations as loosely coupled systems. *Administrative science quarterly* 21(1), 1-19.
- Wikström, E. & Lindberg, K. (2006) *Samverkan, vårdkedjor och standardiserade bedömningsinstrument i missbrukarvården. Utvärdering av Modellkom-munprojektet*. Rapport 20. Mobilisering mot narkotika.

Författare

Lisa Skogens
Fil. Dr. och universitetslektor
Institutionen för socialt arbete
Stockholms universitet
106 91 Stockholm
Lisa.skogens@socarb.su.se

Behandlingsfamilj - alternativ till institution

När barnet trivs i sitt sammanhang... ...blir världen begriplig, hanterbar och meningsfull

Tjust behandlingsfamiljer erbjuder socialtjänsten en helhetslösning som ger barn och unga möjlighet för växt och utveckling.

Vår styrka är tillgången till och förmågan att samla de nödvändiga professionerna i samverkan, med utgångspunkt i barnets behov.

Att bo och få omsorg hos Tjust behandlingsfamiljer är att leva ett tryggt vardagsliv, med stabila och nära relationer i behandlingsfamiljens egen hemmiljö. Familjen utgör basen i vardagen.

För professionell vård, utredning, vägledning och stöttning finns ett arbetslag bestående av psykologer, psykoterapeuter, socialpedagoger och socionomer med flera. Alla finns i behandlingsfamiljens närhet. Utifrån barnets eller ungdomens behov formas ett fungerande liv där nya möjligheter växer fram. Det kan finnas behov av att få stöd i skolgången liksom hjälp med att utveckla intressen som ger glädje och bygger självförtroende. Ett annat behov kan vara att gå i psykoterapi.

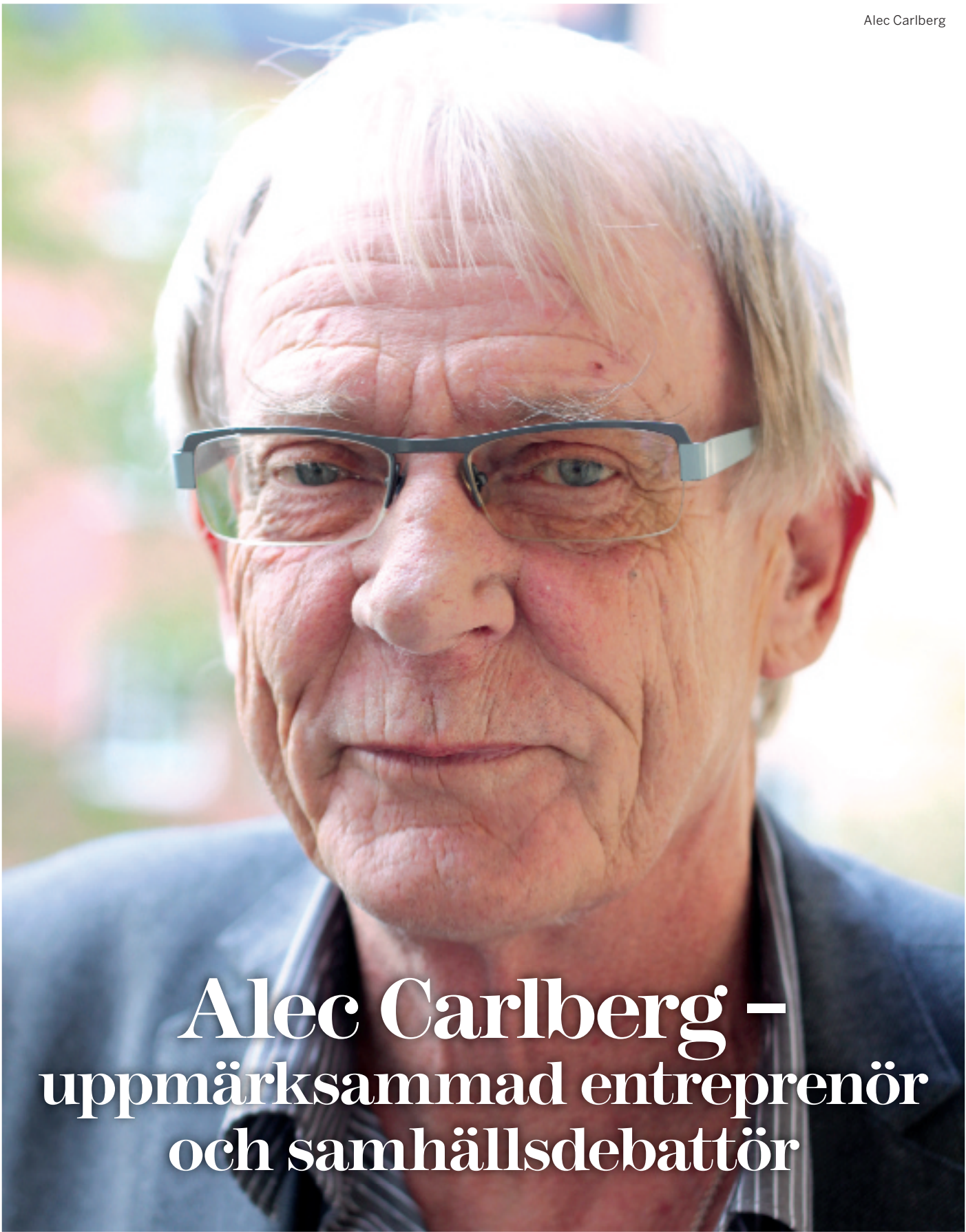
Hör av dig så får du veta mer!

Tjust Behandlingsfamiljer

Behandlar - Handler - Utbildar

0490-343 46

Alec Carlberg

A close-up portrait of an elderly man with light-colored hair, wearing glasses and a dark jacket over a striped shirt. The background is blurred, showing hints of green and blue.

Alec Carlberg – uppmärksammad entreprenör och samhällsdebattör

Det finns få personer som liksom Alec Carlberg har lyckats vinna förtroende för sina arbetsinsatser på så många samhällsnivåer och i så olika politiska läger. Därför är det kanske inte förvånande att han nyligen uppmärksammades som pristagare av – inte bara Centralförbundet för Socialt Arbete hederstipendium 2012 utan även av årets brukarvårpris, utdelat vid Svenska Brukarföreningens årliga seminarium den 14 maj i år.

Centralförbundet för Socialt Arbete (CSA) bildades 1903 som ett samarbetsorgan för föreningar med socialt progressiva idéer. Förbundet utvecklades av personer som intresserade sig för sociala reformer, till en vittförgrenad verksamhet med ett 30-tal föreningar. Idag arbetar förbundet i huvudsak med att kartlägga förutsättningarna för ett kvalitativt socialt arbete genom att bidra med publikationer, anordna konferenser samt att stödja socialpolitisk forskning. Hederstipendiet delas ut årligen till någon som gjort en förtjänstfull insats inom socialt arbete. I motiveringen kan man läsa att Carlberg fått stipendiet för *"hans omfattande och nydanande insatser för missbrukare, fattiga och dem som befinner sig i samhällets utkant"*.

Alec Carlberg grundade i början på 90-talet det sociala företaget Basta i Nykvarn utanför Södertälje. Företaget utvecklades av Riksförbundet för hjälp åt narkotika och läkemedelsberoende, där Carlberg var ordförande, i samverkan med antal kommuner som blev samarbetsparter i att sätta projektet. Basta, som idag har ett tiotal verksamhetsgrenar på tre orter, drivs idag i huvudsak av före detta missbrukare. Under rehabiliteringsåret som betalas av hemkommunerna får lärlingen den utbildning denne behöver för att kunna arbeta i företaget. De som väljer kan stanna och ha sitt arbete och sin försörjning i Bastas företagsgrupp.

Basta är idag, inte bara en intressant praktik, utan används som en pedagogisk modell för att beskriva egenmaktprinciper och framhålls ofta som ett lyckat exempel på hur marginaliserade grupper deltagande i näringsliv och företagsamhet kan gynna både dem och samhället. Carlberg med kolleger är ofta anlitade föredragshållare på olika samhällsarenor. I EU-sammanhang har Basta profilerat sig genom att sända tidigare marginaliserade personer som representanter vid offentliga sammanhang. De har gett tolkning åt många populära politiska begrepp som social inkludering samt empowerment.

Carlberg är även en flitig politisk debattör. Han har ett förflutet som journalist, och har engagerat sig i olika klientorganisationer och arbetade, före tiden i RFHL, bland annat inom RSMH (Riksförbundet för mental och social hälsa). Han har dock haft

ett särskilt engagemang för svensk alkohol- och narkotikapolitik, både genom debattinlägg i media och genom stora konferenser som syftat till att uppmuntra diskussion, sprida kunskap och påverka opinionen. Det är i denna roll som Carlberg uppmärksammas i Svenska Brukarföreningens brukarvårpris. I motiveringen kan man bland annat läsa följande: *"Vi menar att prestigelöshet och förmåga att omvärdera gamla ståndpunkter när de inte verkar fungera i verkligheten är viktigt. Vi vet att det till stor del handlar om att lyssna på dem det berör. Vi är mycket stolta att räkna Alec Carlberg som en kär gammal vän. En människa som alltid och genom hela sin livsgärning stått på brukarnas sida"*. Uttalandet syftar till en vändpunkt som Carlberg visat i sin syn på substitutionsbehandling, som han först var restriktiv till, men som han så småningom har sett som ett nödvändigt komplement som hjälp åt narkotikaberoende.

Svenska brukarföreningen och CSA är inte de första som uppmärksammar Carlberg. Under våren 2011 utnämndes han till hedersdoktor vid Lunds universitets samhällsvetenskapliga fakultet. Socialhögskolan i Lund har sedan mitten på 90-talet haft ett samarbete med Carlberg som resulterat i ett antal forskningsrapporter och utvärderingar, men även i utvecklingsarbete inom gemensamma EU-projekt. I experimentella kurser har brukarmedverkan och brukarperspektiv förts in i Socialhögskolans undervisning genom innovativ pedagogik och i samarbete med över trettio brukarorganisationer. I kurser om mobilisering och förändringsarbete studerar sedan 2005 socionomstudenter tillsammans med studenter från olika brukarorganisationer.

De integrerade kurserna har spridits till lärosäten i andra länder (Norge och Storbritannien) och har även inneburit nya inslag av brukarmedverkan på andra kurser på Socialhögskolan i Lund. Alec Carlberg har varit - och är - fortsatt engagerad i mobiliseringsarbetet kring dessa pedagogiska inslag, och är bland annat verksam i det internationella nätverket PowerUs, som har skapats för internationellt utbyte och kunskapsutveckling. Vi som arbetar på Socialhögskolan i Lund ser denna typ av samarbeten över organisationsgränserna som nödvändiga för att kunskapsutvecklingen vid våra lärosäten skall vara relevant och möta upp de behov som finns ute i samhället. Långsiktiga samarbeten, som det vi har haft med Alec Carlberg, visar att gemensamma målsättningar kan upprättas och verksamheter utvecklas mellan akademi och brukarorganisationer.

Cecilia Heule

Doktorand och lärare vid Socialhögskolan, Lunds universitet

FAMILJEVÅRDSGRUPPEN I JÖNKÖPING

Konsulentstöd familjehemsverksamhet för barn och ungdomar

Kontakta oss gärna! Tfn: 036-16 00 30, 036-16 90 30, E-post: fvg@familjevarldgruppen.se
eller besök vår hemsida www.familjevarldgruppen.se

Författaranvisningar och bedömningssystem

Socionomens forskningssupplement tar emot vetenskapliga artiklar av följande slag: Originalartiklar där forskningsresultat från empiriska studier presenteras för första gången. Översiktsartiklar (review articles) eller metaanalyser som är kritiska belysningar eller utvärderingar av studier som redan har blivit publicerade. Teoretiska artiklar där författaren utifrån existerande forskning söker utveckla teorier eller diskutera generella metodologiska problem. Manuskript skickas per e-post till: Hans.Sward@soch.lu.se.

Artiklarna skall inte vara längre än 5000 ord dvs. 20 sidor med dubbelt radavstånd inklusive noter, referenser m.m.

För att få en enhetlig form på de vetenskapliga originalartiklarna vill vi att nyinsända artiklar följer en bestämd mall som innehåller följande punkter. I ett inledande Abstract ges en mycket kort sammanfattning av artikeln med syfte, metod, resultat och slutsatser. Ange gärna några ämnes- eller nyckelord som identifierar artikelns innehåll. I Introduktion ges en allmän bakgrundsbeskrivning samt syfte, frågeställningar, avgränsningar och teoretiska utgångspunkter. Metod och material bör utformas på ett sådant sätt att andra forskare kan bedöma tillförlitlighet och trovärdigheten av resultaten samt i möjligaste mån kunna upprepa studien. Under Resultat redovisas forskningsresultaten tillsammans med eventuella tabeller och diagram. Diskussion/slutsatser kan innehålla en diskussion om hur resultaten skall värderas, hur de förhåller sig till tidigare forskning och teoretiska utgångspunkter och om det behöver göras några speciella metodologiska överväganden. Till slut skall också artikeln innehålla

en lista över Referenser som har åberopats i framställningen.

Bedömningsproceduren följer de internationella regler som gäller för vetenskapliga tidskrifter inom det samhällsvetenskapliga området. Bedömningarna sker av externa granskare som är experter inom sitt ämnesområde. Dessa vet inte vem som har skrivit artiklarna och författarna får inte heller reda på vem som gjort bedömningarna. Granskarna bedömer om de inskickade artiklarna kan antas för publicering direkt, om de kräver smärre revideringar av författarna, om de kräver större förändringar och en ny bedömning eller om de är oacceptabla för publicering.

Följande kriterier används i bedömningarna: vetenskaplig relevans, förtrogenhet med forskningen inom området, använd vetenskaplig metod, språklig och annan presentationsform, presentation av tabeller och figurer, längden på artikeln och dess originalitet. Dessutom lämnar bedömarna råd till redaktören. Varje artikel bedöms av minst två bedömare.

Alla tidskrifter som arbetar med ett peer reviews-system måste avstå från att publicera ett antal artiklar. Det gäller också för de artiklar jag låtit bedöma för detta nummer. Kritik mot en artikel skall inte ses som en nackdel, utan snarare som en fördel både för tidskrift, läsare och författare. Författarna har i många fall möjligheter att arbeta vidare med en artikel som inte kan antas och har möjligheter att förbättra den med hjälp av bedömarnas råd. Det är mer prestigefullt att publicera sig i tidskrifter som tillämpar ett strikt bedömningssystem vilket gör att de kommer att dra till sig artiklar av de mest framstående forskarna inom området, vilket i sin tur kommer läsekretsen till del.